Psychology

V.L. Zaikima

Naupang Enkawl Dan

Psychology

NAUPANG ENKAWL DAN

V.L. Zaikima

LENGCHHAWN PRESS AIZAWL 2013

Published by
Lengchhawn Press

Edition - 2013
Copies - 1000

Price : Rs. 80/-

Printed at
Lengchhawn Press
Bethel House, Khatla
Aizawl -796001 : Mizoram
☎ : 0389 - 2334160/9436140202
E-mail : lengchhawn@gmail.com

ZIAKTU THUHMA

NAUPANG ENKAWL DAN hi tunhmain a bu tihchhuah a ni tawh a, chhiartuten min hlutsakin an hlawkpui tih ka hriatin lawmawm ka ti takzet a. Kum tam tak chhung chhut nawn loh a nih avangin lehkhabu dawrah lei tur a awm tawh lova. A mamawh tan chhut nawn leh tula ka hriat avangin uluk taka en tha lehin a bu kan rawn ti chhuak leh ta a ni.

He lehkhabuah hian negative lam aiin positive lam hawiin a theih ang chin chin kalpui a ni. A chhan chu positive lam hawia inzirtir hi a tirin sawt lo deuhin lang mah se, a thain a tlo zawk turah ka ngai. Chu bakah saptawng lehkhabu hrang hrang rawn mah ila Mizo rilru leh khawtlang nun nena inzulin a theih ang chin chin chu ka siam rem hram hram a ni.

He lehkhabu hi psychology bu a ni ber a, chawplehchilhha hman mai theih tura ruahman a ni. Naupang Enkawl Dan a nih mai piah lamah mihring nunphung atan lehkhabu tangkai tak a nih theih ka beisei bawk. Chhiartuten ning lova an chhiar theih nan leh thildang ti paha an duh lai an chhiar mai theih nan thu hlawm hrang tam tak hmanga buatsaih a ni.

Lehkhabu kawmah leh a bu chhunga mi chi hrang hrang comment hi a hun laia an nihna leh dinhmun tidanglam lova a ngai ngaia chhut chhuah leh a ni a, an mi duhsakna avangin an chungah ka lawm tak meuh a ni. Chhiartu zawng zawngin an hlawkpui theih nan duhsakna ka hlan e.

June, 2013

V.L. Zaikima
Khatla, Aizawl

Kan lehkhabu mamawh tak mai, a taka hman theih ngei tur chhiar nuam taka Pu V.L. Zaikima buatsaih hi chhiar ṭheuh thei ila kan ṭangkaipui ngei ka ring.

Editor
Kristian Tlangau

"Naupang Enkawl Dan" bu kan nei ta! Mizo Kristian nu leh paten Naupang enkawl danah chhuanlam kan nei thei ta lo. Mi mawl zawkte hriatthiam theih khawpa mawl leh rilru khawih tak maiin V.L. Zaikima, M.S.W.-in a siam hi thil vanneihthlak tak niin ka hria a. He lehkhabu aṭang hian kan dik tawk lohna kan hmu theiin kawng ṭha zawh tur pawh kan hre thei a ni. Naupang enkawl nan mai ni lovin nun dan thiam nan he lehkhabu hi mi zawng zawngin ṭangkai taka an chhawr theih ngei ka beisei.

Chhawnmawia, I.D.E.S.
Defence Estate Officer
Calcutta Circle, Calcutta

Naupang Enkawl Dan hi kum 1986-ah Edition hmasa ber tihchhuah a ni a, 1988-ah Edition hnihna tihchhuah leh a ni a, 2008-ah Fanau Enkawl Dan tiin a bu hming her danglama tihchhuah leh a ni a. Tunah hian Edition hmasa bera mi anga tihchhuah leh a ni. A kawm hnung lam leh a bu chhunga comment-te pawh hi a hun laia mi, tidanglam lova chhut kai leh a ni.

NAUPANG ENKAWL DANA

Hriat tur Inbithliah Dan

BUNG KHATNA

DEM TUR AN NI BIK LO

Zinga an han thawh phat a, fate retheih dan tur dap nghal ta mai an awm âwm lo ve. "Vawiin zet zawng ka fate nghaisain ka va han tithlabar nasa dawn tehlul em!" an ti ngai miah lovang. Lungrual tak leh hlim tlang taka khawsak dial dial an thlahlel em em zawk a. Mahse, rilru thianghlim tak an pu nachungin an duh loh ang tak maiin an fate nen an intibuai fo va, an sawi duh loh hial sawiin an duh loh zawng takin an awm leh ṭhin. A manganthlak tak meuh a ni!

Nu leh pate duhthusam chu an fate hlimna leh thlamuanna a ni ṭhin. Hlauthawng leh thlabara an awm an duh lo va, zak ngawih ngawiha an awm pawh an phal hek lo. Pawisak nei lo leh khawbaw taka khawsa turin an fate thlahthlam an duh ngai lo va, an ṭhatna tur dapin an duhsak em em zawk ṭhin.

Mahse...an fate chu an lo seilian a, mawi lo taka khawsain rilru thlamuang lovin an awm a. Anmahni tana ṭha lo leh pawi khawihin an awmmawh a. Hawihhawm tur chuan an duh tak meuh va, mah se bawraw takin an khawsa thụng ṭhin. Thianghlim taka nung tur zawngin an duh ngawih ngawih a, mah se an ṭawp em em si ṭhin. Rilru puitling pu tura an duhsak vei nen, an rilru a chiai nasa thei em em mai a. Thlamuang tak leh hlim taka khawsa turin duhsak tak mah se, lungngaiin an mangang lawi si ṭhin.

"I fatė i hmangaih tawk loh vang a ni," tiin kan inzilh a, a sawt hlei lo va. "Tun aiin ngaihsak lehzual la, a ṭha ang," tiin kan

infuih sa teh a, eng ruai a ang lawi si lo. "I hun tam zawk sengin enkawl la a ţha ang," tiin kawng kan inkawhhmuh thlarawk a, eng kan ni thei ruai lo va. A buaithlak tak meuh mai.

Nu leh pate sual vang a ni ngawt lo va, an fate an hmangaih tawk loh vang a ni hek lo. An ngaihthah hrim hrim a ni bik lo va, an ngaihna a hre tawk lo va, an thiam tawk lo mai a ni zawk. Dem tur an ni bik lo va, ţanpuia kaihhruai erawh chu an mamawh ngawih ngawih a ni.

Nu leh pa zawng zawngin fa ṭha neih an duh vek mai. naupang enkawl dan thiam pawh an thlahlel tak meuh a ni. Phat rual a ni lo va, naupang enkawl thiam leh fa ṭha neih chu nu leh pa mawh a lo ni. Nu leh pate hian an fate an vei tluk tal zawngin anmahni invei nachang hriain insiam ṭha se zawng, a va hlu dawn tak em!

–oOo–

BUNG HNIHNA

ENKAWL DAN DIK LOVA ENKAWL A PAWI

Ka naupan lai chuan ka zakzum hle, ka rilru pawh a na sam em em a. Ka thau viau mai a, ka biang uai ṭhuahte chuan mi tithau lehzual a.

Ka nu chu 'a tun lai lo' khawp mai a, incheina pawh hi a ngaihsak ve ngai meuh lo. Mawi tak maia inchei parh ngat phei hi chu a ngaithei lo tawp a ni ber mai. "Thawmhnaw tawt ṭingṭeng i hak chuan i tawn thler mai ang," tiin thawmhnaw tawt hak a phal lo va. Thawnhnaw thawl hnuk mai min haktir ṭhin a.

Ka thau si a, thawmhnaw thawl hnuk mai ka han ha chu ka inhmeh lo em em mai a, ka inzahpui a, ṭhiante zinga awm pawh nuam ka ti lo va. Ṭhian kawm ṭha ngam lovin ka tawmim a. Intihhlimna hmuna ṭhiante nena kal pawh ka ngam ve lo va, thiante zinga ka awm chang pawhin ka rilru a buai ru em em thin. Ka inkiltawih a, dangdai riauva inngaihna ka nei a.

Ka lian deuh deuh va, pasal ka nei ta a. Pasal ka neih hnu thlengin thawmhnaw thawl hnuk mai ka la inbel a. Ka pasalte chhung chu puitling tak mai an ni a. Anmahni anga puitling taka khawsak ve ka tum a. Mahse, ka tlin ve hlawl lo, ka rilru chu namen lovin a chiai a, ka thaw a ipik hluah hluah ṭhin a ni ber mai.

Hrehawm ka tih ṭhin em avangin pindanah ka inkalhhnan ṭhin a. Kawngka kik ri ka hriat changte chuan ka thin a ṭhawng a, ka thin a phu zawih zawih a. Ka nun ka ning a, ka mang a

ang hluah hluah mai a. Ka rilru buai dante lah chu ka pasalin a hriat mawlh ka hlau va. Ka theih ang tawk chuan ka inthup hram hram a. Mi zinga ka awm changte chuan zak lo anga lan ka tum a, ka inthup fan fan a. Mahse, a ruk tak chuan hahthlak ka ti a, ka rilru a mangang tak meuh meuh ṭhin a ni.

Ka pasala nu chuan he thu hi ka hriatah a sawi a, "Ka fate chu anmahni thu ngeia thil tihtir ka ching a, an nih ang anga lang mai turin ka fuih ṭhin..." A thusawi chuan ka rilru a khawih hle a, ka inhmuhchhuah phah ta hial a. Ka nihna thup tuma ka buai ṭhin dan te, ka nih ang anga ka lan mai loh vanga ka rilru buai dan zawng zawngte chu ka hmuchhuak a, ka ṭhangharh ta hlawl mai!

Ka mizia ka zir zui a. Tun hma lama ka dinhmunte ka chhui kir a. Ka ṭhatna lai leh ka tlin lohna laite ka hmuchhuak a, ka rawng mawi tihzawng te, ka thawmhnaw duhzawng te, ka inhmehzawng te chu ka ngaihtuah a. Ka duhzawng chu keima duh dan ngei chuan ka ti ta a. Keima chungah ro ka rel a, ka nih ang takin ka ni ta der mai!

Ṭhiante zinga awm nuam ka ti ta a. Mi dang ka nel ve thei ta bawk a, pawl hrang hrangah ka intat lut ṭan ve ta a. A tir lamah chuan pawl tenau deuhah ka intat lut a. Mawhphurhna min pek chang chuan ka zam a, hrehawm ka ti em em mai a. Zalen taka khawsa tur chuan eng emaw chhung chu ka inzir a. Ka thiltih apiang mai chuan min tiphur a, ka huaisen tawlh tawlh a. Tunah chuan ka beisei piah lamah ka awm ta der mai! Hlawhtlinna thuruk chu ka man ta a, hlimna thuruk chu ka hmu ta! Tunah hi chuan ka lawm em em a, ka hlim tak meuh a ni.

Ka fate pawh an chunga thil thleng apiang tawn ngam turin

ka fuih a. "In nih ang takin lang ula, in nih ang takin ni rawh u..." tiin ka fuih ṭhin.

Mrs. Edith Alfred, Mount Airy, North California hnen aṭanga *Dale Carnegie-a* lehkhathawn hmuh aṭang hian naupang enkawl dan dik lova enkawl pawi thui theih dan chu kan hre thei awm e. Nu leh pate mawhphurhna a sang tak meuh a lo ni...!

-oOo-

BUNG THUMNA

NU LEH PATE MAWHPHURHNA A LO VA SANG EM!

Napolean-a chuan 'Sipai ṭha lo an awm lo va, hruaitu ṭha lo erawh chu an awm' niin a sawi. Chutiang bawk chuan 'naupang ṭha lo an awm lo va, nu leh pa ṭha lo erawh chu an awm' niin a lang. Kawi pawh a kawm a ṭhat chuan a rah pawh a ṭha a, a kawm a chhiat leh a rah a chhe ṭhin. Sakawlin sakawl a hring a, sial rangin sial rang a hring. Sunhlu kungah pawh thei dang a rah ngai lo. Mahse...nu leh pa tam tak chuan an fate sualzia zak miah lova sawiin an sualzia erawh chu an thup tlat ṭhin.

Mihring siam ṭhatna hun duhawm ber chu naupan lai hi a ni a. Mahse, a hlutzia hre chungin kan ngaihthah a. A pawimawhzia hre lo ang maiin kan hlamchhiah a. A dikzia hre chungin kan zawm lo va. A ṭhatzia haider ang maiin kan ngaihsak hek lo.

Chhuanlam kan siam a, naupangin an hnemhnanpui hek lo. Dem tur kan dap a, naupangin an dinchhuahphah hek lo. Puhmawh tur kan zawng ruai a, naupangin an ṭhatpui si lo. "Chhechhawngate vai dawr" an sawi ang lek kan ni fo mai.

"Ani chuan kan natnate phurin, kan lungngaihnate pawh a phur ngei a; nimahsela keini chuan lungngaihna tlakbuakah, Pathian vuakah, tihretheihah kan ngai si a. Ani chu kan

bawhchhiatnate avangin vuak thitlinin a awm a; a vuakna vualtea tihdamin kan awm ta."

Isaia 53:4-5

Mahse, keini Kristian nu leh pate erawh chuan kan fate sualna phurin an lungngaihnate kan phur ngam lo fo va. An sual vanga puhin kan mawhchhiat a. An bawhchhiatna leh khawlohnaah kan inthiarfihlim fo va, an lungngaihna tihpunlun nan kan demzui a, kan sawisel chamchi thin.

-oOo-

BUNG LINA

A HUN TAKAH ENGKIM TI RAWH

Engkim tan hun ruat a ni a,
Mihring siam ṭhatna hun duhawm
ber pawh naupan lai a ni.

An puitlin huna siam ṭhat
atan khek suh la, a hun takah
siam ṭha zawk ang che.

Thing kan phun a, a tet lai chuan uluk taka enkawl nachang kan hre ṭhin a. Mahse, a puitlin hnuah chuan ngaihṭha takin kan thlahthlam a. Lo neia ei zawng hnam kan ni a. A tet laiin buh leh balte chu kan duatin kan enkawl uluk em em a. A dip chhe thei tur hnim thlo faiin namen lovin kan buaipui ṭhin. Pangpar pawh tuia chawmin lei ṭha kan pe a, a dip chhe thei tur hnim ngaimawhin kan thianfai ṭhin.

Mihring pawh hi nunna nei, thil dangte ang bawka tet laia enkawl ṭul ngawih ngawih kan ni. Chuvang chuan Pathian Lehkhabuah meuh pawh he thu hi a chuang -

"Naupang chu a kalna awm kawngah chuan
zirtir ula, a upat hun pawhin
a thlah lovang" Thufingte 22:6.

Kan pi leh pute chu mawl mah se naupang ngaihsak nachang an hriat avangin an ngaihsanawm khawp mai. Naupang pualin

kum tin Kut ropui tak, Pawl Kut an buatsaih a. Zanah nuin an fate khumlaizawlah thawnthu an hrilh a. Mizo thawnthu leh thu rochhiah hlu tak mai pawh an tu leh fate hnenah an hlan chhawng thei hial a ni.

Kum hnih emaw kum thum emaw lek an nih laiin ngaihdan an siam a. An ngaihdan siamte chu an dam chhunga an awmdan tur a ni der mai! Ṭhenkhat chuan kum 5/6 an nihin an ngaihdan siam hmasakte chu an tidanglam leh a. An sawhnghet ta ṭhin a ni. Kum sawm an tlin hmaa an ngaihdan siamte hi dam chhunga an innghahna a nih avangin *naupang enkawl dan ṭhaa enkawl hi a hlu* tak meuh a ni.

An tet laia an ngaihdan siam hi mi tlem te chauhvin an puitlin hnuin an tidanglam a. Tihdanglam theih ni mah se, a samkhai lo tak meuh a ni. Engmah hre lo leh engmah ni lova i ngaih laiin naupang chuan a dam chhunga a khawsak dan tur duangin a ruahman fel diam hman a. Chuvangin, 'Phengphehlepa khua a tlai' hma ngeia ngaihsaka enkawl ṭhat a ṭul tak meuh a ni.

I pum chhunga a awm lai aṭangin ei leh inah fimkhur a ṭul a, hna hahthlak lutuk pumpelh a ṭul a. I hlimna leh lungngaihnate chuan i pai lai nausen hnenah thu nasa tak mai a sawi tih hriain fimkhur hle ang che. An nute pum chhung chu nausen khawvel hmasa ber a ni phawt a, an pian chhuah hmain namen lova nasain an inzir hman ṭhin.

He khawvela an lo pian chhuah hian nu pum chhunga hlim tak leh thlamuang taka awm ṭhin kha khawvel zau zawk, an la hriat ngai map lovah an lo chhuak a. Hlauhlawpin an ṭap a. Thlaphang leh mangangin a ngek rawi rawi ṭhin. Thlamuan an ngai a, ṭanpuitu an mamawh em em a ni.

Nausen chu engmah sawi thei lo leh an duh ang anga che sawn thei an la nih hma aṭangin puitling zinga khawsa an nih avanga insitna chuan an rilru a tithlabar em em a. Mahni insitna an nei a, puitlingte chu an ngai ropui em em a. Engkim tithei hiala ngaiin an zai ngaiin an remtihna leh pawmpuina mawlh an buaipui ṭhin. Hmel leh chezia thlirin inthlahrung takin puitling zingah an khawsa a.

Thinrim hmel a hmuh changte chuan :-

"Ka dik lo chhiava a ni,
Lehpek chuan le,
Teh fo ṭhin chuan le,
A va pawi tak em..."

tiin a buai ru em em thin. Tling lo leh nep tak maia inngaiin a insit a. Nu leh pa ṭha tak fate pawh an insitin an rilru a thlamuang bik lo. Chuvangin insit lo tur leh thlamuang taka awm tura enkawla kaihhruai an ngai a. Hmel hlim an thlahlel a, hmangaiha duhsak an mamawh a. An taksa tana tha thil tam tak i buaipui ang bawkin rilru lama an mamawh phuhruk nachang hria ang che.

Thla sawm vel mi chu an vak sawn thei a. Mahse, pawi leh pawi lo te, ṭha leh tha lo te...an la thliar thiam lo va, pawi khawih an ching hle a ni. Nu leh pa tam tak chuan an sual vanga ngai ang maiin an hau va, an vin tuar tuar a. An tum reng vanga tisuala puh ni awm tak maiin kut hial an thlak ṭhin. An dinhmun ngaihsak map lovin mahni ngaihdana thil thlirin naupang chunga hleilen mai a awl viau.

An rilru ang anga khawsain an paurau hle a. Mahni hma sialin nawmsip bawl an thlahlel a. Thil chik tak leh inzir mi tak an ni. Midang hmanruaa hman an ching a, itsitna neiin an

inthlahrung viau ṭhin. An dinhmun hmuhpuia hriatthiamna nena enkawl a ṭul tak zet a ni.

Kum hnih emaw kum thum emaw lek an nih laiin ngaihdan an siam a. An ngaihdan siam hmasak ber chu "Ka ṭha lo va, i tha a ni" tih hi a ni. Midang ṭhaa ngaiin anmahni an insit a. An ngaihdan an sawhsawn loh phei chuan an dam chhungin inthlahrung leh insit reng rengin, rethei takin an khawsa hlen ta ṭhin a ni.

An ngaihdan siam hmasak ber hi kum 5/6 velah "Ka ṭha lo va, i ṭha lo bawk" tiin emaw "Ka ṭha a, i ṭha lo" tiin emaw an thlak danglam leh bawk a. Mahni ṭha lova inngaia midang ṭha lova ngai mite hi chu mi beidawng, khawngaihthlak tak an ni ṭhin. An hlim tak tak thei lo va, an khawvel chu a thimin a hahthlak em em ṭhin. Ṭhaa inngai a, mi dang ṭha lova ngai ṭhinte erawh hi chuan mi dang an ring ngam lo va, anmahni indah ṭhain mite an hmusit thung.

Kum 5/6 an nihin heng ngaihdan kan tarlan zinga a eng ber emaw hi an sawh nghet a. An ngaihdan siam chu an dam chhunga an nun kaihruaitu a lo ni ta a. Naupang an nih laia an ngahdan siam chu tidanglam leh thei mah se, thil harsa tak a ni. Chuvangin, an naupan laia ngaihdan dik nei thei tura enkawl hi nu leh pate mawh a ni.

Ngaihdan pathum kan tarlan baka mi hlawhtlingte ngaihdan hlu tak chu "Ka ṭha a, i ṭha bawk" tih hi a ni. He ngaihdan nei mi hi chu an zalen a, an hlimin an lungawi thei ṭhin. An naupan lai ngeia hlawhtlinna thuruk an man theih nan *he lehkhabu hian nasa takin a kaihruai dawn che a. Sawiselbo zawngin i enkawl phah lo a ni thei. Mahse, ṭha lehzuala enkawl thei turin ṭanpuitu duhawm tak a tling ngei ang.*

–oOo–

BUNG NGANA

ENTAWN TLAK

Lali chu kum 10 mi lek a la ni. "Mizoramah hian nu leh pate ensan naupang eng zat nge awm?" tiin a nu a zawt a. A nu chuan mi chanhaite ngaihven nachang a hriat avangin lawmawm a ti em em a. Phur tak mai hian naupang ensan tam dante chu a hrilh a. Lali chuan, "Ka nu, India ramah hian chutiang naupang chu eng zat nge awm?" tiin a zawt leh ta a. India rama naupang ensan tam dan te chu a hrilh leh a. Mahse. Lali chuan khawvel pum puia naupang ensan tam dante chu a zawt leh ta fo va.

Lali nu chuan ngaihṭhat lohna a nei ta a. A fanu buaipui chu naupang ensan tamzia ni lovin thil dang niin a ngai ta hial a. A rin ang ngeiin a fanu buaipui chu thil dang daih a lo ni reng mai! A nu leh pate'n an ensan ve mai a hlau a. An ensan loh tur thu hriat a mamawh a, thlamuan a ngai a lo ni reng mai. Naupang hian an rilrua awm sawi chhuak thiam lovin thil dang an sawi fo ṭhin. An thusawi leh an zawhna ngawt buaipui lova an rilrua an vei zawk chu ngaihsak a ṭul ṭhin.

Biaki chu kum 5 mi lek a ni a. Sikul lut tura a nuin a hruai ni chuan sikul chhunga milem intar a hmuh veleh, "Ka nu, he milem chhe pui hi tu ziak nge?" a ti a. An bul hnai maia zirtirtu a awm avangin a nu thin a phu zawk a, "Milem mawi tak mai chhia an ti ngai lo," tiin hawihhawm tak mai hian a zilh a. An kianga zirtirtu erawh chuan Biaki rilru a hmuhpui a, "Sikulah hian milem mawi taka ziak tur a ni lo va, mahni thiam

ang anga ziak mai tur a ni," tiin a lo chhang thuai a. Zirtirtu chhanna chuan Biaki a tilawm a, a hmel atang pawhin a hmuh theih hial a ni.

Ţhutthleng chhia a hmuh chuan, "Ka nu, he ţhutthleng hi tu tihchhiat nge?" tiin a zawt leh ta a. Biaki nu rilru chu a buai ru hle mai. "A tichhetu nanga hriat a tul lo. He sikulah hian hriat pakhat mah i nei lo..." tiin a kamkhat ta hial a. Zirtirtu erawh chuan, "He thutthleng hi a rinawm lo va, an thut chhe palh a nih hi. naupangin thil an tihchhiat palh hi chuan kan siam thattir leh mai ţhin..." tiin a chhang leh a. Zirtirtu chhanna chuan a tilawm a, a thla a muang huai a.

Biaki hian milem a hmuh khan tha taka ziak a huphurh a, chhe puiin ziak se an zirtirtute'n engtin nge an tih ang? tih chu a rilruin a buaipui a. Ţhutthleng tichhetu pawh hriat a duh lo va, thil tichhe palh ta se zirtirtute'n engtin nge an tih ang tih chu hriat a mamawh zawk a ni. Zirtirtu chuan a rilru hmuhpuiin thiam takin a zawhna a chhang a. Biaki chuan zirtirtu fel tak niin a ngai a, an sikula kal pawh hlauhawm lova ngaiin, thlamuang takin a nu haw tur pawh a thlah liam thei ta a. Hlim takin, nilengin sikulah chuan a awm thei ta a.

An rilru hmuhpui a, an dinhmun hriatsak a, an zai ngai taka enkawla kaihhruai a ţul ţhin. Ei tur leh silh leh fen an mamawh ang bawkin rilru lama an mamawhte phuhruk a ngai a. Chuvangin, naupang enkawl dan hi zir makmawh a ni. Zira thiam theih tak a nih avangin naupang enkawl dan hi chhiarin hmanraw ţawngkai taka hman hram tum ţhin ang che. Tunah zawng naupang enkawl dan i thiam lek lek ta a, chhiar zawm leh phawt mai teh...

–oOo–

BUNG RUKNA

HRIATTHIAMNA NEN ENKAWL RAWH

Diki : *(Mittui hru fap fap chungin)* Pari'n min kalsan dawn a, keimah maia awm chu a va khawharthlak dawn em...!

Diki nu : Ţhian dang i kawm mai ang chu.

Diki : *(Mittui tla zawih zawih chungin)* Ka khua a va har dawn tak em!

Diki nu : I khawhar chu a la reh ve leh mai ang.

Diki : *(Lungchhe taka ţap chhuak hawm hawm chungin)* Ka nu, ka duh thei lo...

Dik nu : Kum 12 mi zet i ţahbelh leh lutuk...

Diki : *(A thin a rim em em mai a, thinrim ţeuh chungin a nu a melh a. Mittui hru fap fap chungin a nu chu pindanah a luhsan a. Pindan kawngkhar a khar ri bur a, a khumah lungchhe em emin a ţap zawih zawih a).*

An nufa an inhuat phah a. Nilengin an inbe ţha hlei thei lo va. An rilru a na em em a ni. Nipui chawlh chhungin Pari'n a zinsan dawn a. Diki hian a khawharthlak turzia a ngaihtuahin a rilru a na a. A nu hnenah a sawi a ni mai. Mahse, a nu hian nipui chawlh chhung rei lo te inţhen chu engmah thamah a ngaih sak lo va. Mittui tlakna khawp niin a ngai lo va. Kum 12 mi zet tan phei chuan ţahpui chi niin a ngai miạh lo.

A fanu rilru leh dinhmun a hrethiam lo. Diki tan chuan hun rei ni lo mah se a huphurhawm em em a. Ṭahpui hawm hawm khawp hial a ni. A lungchhia a ṭap chhuak ni mai lovin a nuin a hriatthiam loh vanga ṭap a ni. Chuvangin, a nu a huat phah a, a nu chungah a thinrim phah ta hial a ni. Diki hian hriatthiam a phu tak meuh a ni. Tih emah chuan patling meuh pawhin lunglen leh khawhar chu kan tuar thiam bik lo.

"I zamual liam tur ka ngai ngam lo,
Banah ka vuan ang che ding rawh dawntuaii;
Suihlung len nemte'n i hril dun ang."

tiin patling meuh pawh an ṭap hawm hawm ṭhin a ni.

"Ka ṭap ruai ruai zel e tlang tluanin,
Ṭuahpui leh vau a lo vul leh ta si e;
Chhunzawnpa lunglen a sei rawng rawng."

titu meuh pawh naupang ni lovin, patling a ni asin.

Naupang pawhin an dinhmun ang te tein lunglen leh khawhar an la runthlak em em a. Diki nu hian hriatthiamna a tlachham hlauh a ni. Hetiang hian hriatthiamna nen a fanu dawngsawng se zawng, an inhmangaih zual phah ang a, an inngainat phah sawt ngei ang -

"Pari a kal bo chuan a khawharthlak dawn mang tak e aw..."

"Ṭhian ṭha berte nena inṭhen chu rei lo te pawh ni se hrehawm tak a ni..."

"Pari a kal bo chuan engkim mai hi a ho zo vek ang a, kan in chhungte pawh hi ruak huaiin i ngai hialin ka ring..."

Nu leh pa tam tak chuan an fate rilru lẹh ngaihdan thlir nachang hre lovin anmahni ngaihdanin thil an thlir a. An ngaiha

ho tak anga lang pawh an fate tan chuan a ho si lo. Tichuan, an inkarah harsatna a lo thleng a, an tualthu a chhe ta ṭhin a. Hriatthiamna nen enkawl thiam hlauh se zawng, buaina tam tak an pumpelh mawlh ang.

Sanga nu : Khawiah nge i len?

Sanga : *(Engmah sawi lovin a ṭhu ngawi ngal a).*

Sanga nu : Khawiah nge i kal leh pek?

Sanga : *(A la chhang duh chuang lo).*

Sanga nu : *(Thinrim ṭeuh chungin, ring tak maiin)* Eng nge i tih?

Sanga : Engmah.

Sanga nu thinrim chuan, "Thinrima hrawk loh chuan min chhan reng reng a tum lo mai," tiin a pasal kiangah a vui thu hial a thlen a.

Nu leh pa leh an fate inkara inpawisak lohna hi chhungkaw tina buaina tam ber a ni hial awm e. Nu leh pate ṭah hla chu an fate'n an pawisa lo ṭhin hi a ni.

Zilh leh thunun an kham lutuk a, naupangin an nu leh pate an pawisa lo lui fo. Ṭul hlei lo sawi tam lutuka an ngaih vangin an be ṭha duh hek lo. Inhriatthiamna an tlakchham vangin an inhmuhmawh phah a, an tualthu a chhe ṭhin a lo ni.

Tluanga nu : Khawchhiat vangin in picnic thei lo a ni mai a, ṭah kher tur em ni. Zah pawh i zak chai lawm ni?

Tluanga : *(A ṭap zual sauh a, a nu a huat phah bawk).*

Tluanga nu : Hun remchang a la awm leh em em ang...

Tluanga : *(A thinrim chuan a nu a beng thawr mai a).*

Tluanga nu : Ruah hi keia surtir em ni? Eng ti ziaa ka chunga i ṭuan thlak rawk?

An nufa chuan an thinrim em em a, nilengin an inbe duh ta lo hial a. Tluanga nu hian hetiang hian chhang se an inhmangaih zual phah ang a, an inngainat phah ngei ang.

Tluanga nu	: Khawchhiat vanga in picnic thei lo chu thinrimthlak i ti hle mai ti rawh.
Tluanga	: Ka thin a rim tak tak a ni.
Tluanga nu	: Picnic i chak tak tak niin ka hria.
Tluanga	: Chak tak tak e.
Tluanga nu	: Picnic tura engkim tihfel vek hnua ruah a han sur hlauh mai chu a thinrimthlak reng a ni...*(sawi zawm lovin a pawm a, a kuah a...)*
Tluanga	: Remchang a la awm leh mai ang...*(A nuin a hmangaih a, a dinhmun a hrethiam tak zet tih a hriat avangin a rilru na ve tur chu a ngai ngam lo va, a nu a khawngaih letling a. Chuvangin eng emaw hnuah chuan a nu a rawn hnem ta thung a ni).*

An nufain an inhrethiam dun a. Harsatna eng emaw vangin an inhmangaih zual phah a, an inngainat zual phah a. An tan harsatna chu malsawmna hlu tak a ni ta hial mai.

Naupang enkawl dana kan harsatnate hi hmangaihna kan tlakchham vang a ni lo. Inhriatthiamna leh inpawisakna kan tlakchham vang zawk a lo ni. Fin tawk loh vang a ni lo va, *thiam tawk loh vang mai a lo ni. Ngaihthah hrim hrim vang ni lovin a nachang hriat loh vang a lo ni.*

Hriatthiamna mawlh hi ngaih pawimawh tur a lo ni. Duhthusam leh suangtuahna te, zeldin thu bawl leh ngaihtuahnate hi chuan chin lem a nei lo. Ngaihmawha

khuahkhirh tur lah a ni hek lo. An ngaihtuahna dik lo leh an suangtuahna fel lote pawh zahsak la, pawisa ṭhin ang che. An rilru a nat a, an thin a rim a, phuba lak duhna hial an neih chang pawhin zaha hriatthiam zir fo ṭhin ang che.

Lala : *(thinrim ṭeuh chungin a nu a pan a).*

Lala nu : Vawiin chu i va thinrim hmel ve.

Lala : Ka thin a rim tak tak a ni.

Lala nu : Tu chungah emaw i thinrim ti rawh.

Lala : Ni e, ka thin i tirim a ni.

Lala nu : Eng ti zia nge ni ta?

Lala : *Drama* mi enpui duh lo va, ka len hlanin ka nau i enpui.

Lala nu : I nau *drama* ka enpui vangin ka chungah i thinrim a. 'Kei aiin ka nau a hmangaih bik' tiin ngaihdan i nei ti rawh.

Lala : Ni e. I hmangaih zawk reng alawm.

Lala nu : I nau ka hmangaihin ka duhsak bik niin i ngai ṭhin ti rawh.

Lala : Ngai ṭhin e, in hmangaih zawk ṭhin reng alawm.

Lala nu : Chutiang rilru i put chang apiang chuan min hrilh zel ṭhin ang che. I lawm emaw i thinrim emaw ka kiangah sawi zel ang che aw...*(a pawm a, a kuah a. Sawi lovin a hmangaihzia chu a takin a lantir a. Lala chu a lawm a, a thla a muang a, a rilru a hahdam huai a. Hriatthiamna an mamawh tih hriain a fapa dinhmun hmuhpuiin a hrethiam a, an ṭhatphah ta a ni).*

Lala chu a hau miah lo. "Chutiang rilru an pu ngai lo," tiin a khap hek lo. "I nau aiin ka hmangaih zawk che," a ti map lo. "Nang pawh hmanah, ka hruai che kha," tiin thiam a inchantir

hek lo. Lala'n hriatthiam a mamawh tih hriain a hrethiam mai zawk a ni.

A nuin *bazar*-ah a lenpui a. Dawra naupang lawm lei ngenin a nu a nawr a. "Inah tam tak i nei alawm. Hmuh apiang an ngen ngai lo. A leina pawh ka nei tawh lo. I zahpuiawm leh lutuk," tiin a hrawk hrep mai a. Ṭap chungin a ngen lui ṭal a. A tap thlem nan *Ice Cream* a leisak a. Mahse, a tlawn lungawi miah lo. A thil leisak chuan a rilru nâ a thawi dam chuang lo.

"E, a va mawi em! A itawm tak tak a ni. Thil dang lei nan ka inhmang zo vek tawh si a. Engtin nge kan tih ang aw? Tunah chuan kan lei thei rih lo a ni. A pawi hle mai," tiin a nu chuan thil awmzia a hrilh te te a. "Cheng nga chiah ka la nei a, *Ice Cream* nge i duh *biscuit ?*" tiin duh a thlantir a. Biaki chuan hlim takin *ice cream* a kawk a, an lei a, a fawp dawk dawk mai. Intlawn lungawi a tul lo va, tap hial khawpa inhauh lah a ṭul hek lo.

Chhuana chu zingah a tho hlei thei lo va. A zing tho tlai chu a nu nen an inhmuhmawh phah ziah a. A nu chuan kawng dang a dap ta a. A pian champha lawm nan sana a leisak ta a. Uluk taka funin a buatsaih a. A thil pek chhan chu tawi tein a ziak a, a chhungah chuan a fun hnan a. A thu ziak chu hei hi a ni :

Ka fa duhtak Chhuana,

Mi dang kaihthawh i hreh ṭhin em avangin tun aṭang chuan kaihthawh ngai lovin i duh hun taka i thawh theih nan he sana hi i pian champha lawm nan ka pe ang che.

I ṭhatna duhtu
I nu

Chhuana chuan a nu thilpek a hmuh chuan a lawm em em a. Hlim takin a phelh a, a nu thu ziakte chu a chhiar a. Sana

keng chung chuan a nu kiangah a tlan a. "Ka nu, engtin nge mi dang kaihthawh ka hreh tih i hriat?" tiin a sana dawm ran chung chuan a zawt a. A nu chuan nui sang chung hian, "Ka hre dik ti rawh," a ti a, a kuah a. Hlim takin sana chu an en dun a.

Chhuana chuan *sana* thar chu a lawm em em mai a. Zingah hma taka chiri turin a herh a. Kaihthawh ngai lovin a duh hun takah a tho thei ta a ni. A nu chuan mu chungin, "Chhuante, a la hma em mai. Nakin deuhah pawh tho la i tlai lovang," a ti a.

Chhuana erawh chuan, "Sikul ka tlai ang," tiin thawh a ṭhulh lo. A duh hun takah, a duh dan ang taka a thawh miau avangin an nufa inkarah inhmuhmawhna tur a awm ta lo. Hriatthiamna nena naupang enkawl hi chawplehchilhin a hlawkna hmuh a ni ṭhin. Hriatthiamna nen naupang enkawl thin rawh.

–oOo–

BUNG SARIHNA

HRIAT HMASAK TURTE

"Mi'n a tuh, chumi vek chu a seng ang"

HMASAWN TURA NAWR LUIH THEIH AN NI LO

Naupang hian hmasawn nan hun rei tak an mamawh a, nawr luih chi an ni lo. Pawt vak mah la, an ṭhang uak uak miah lo vang. An zai ngai taka enkawl a, zawi zawia hmasawn thei tura tanpui an mamawh ṭhin. Nu leh pa tam tak chuan an virpilh fo mai. Ṭhahnemngaiin an fate an nawr lui chiam a, an duhthawh luatah an fate an tikhawlo ṭhin.

TEL VE AN DUH

Thawmhnaw lum inbel turin nawr lui thei lo mah la, khaw vawh dan hrilhin hriattir la. Nawr luih ngai lovin an duh thu ngeiin thawmhnawm lum an inbel mai ang. Tel ve an duh. Pawimawh an thlahlel ve a, an duhdana tih an chak ṭhin. Thil awmzia hrilh la. A nihna tak hmuh fiahtir la. Kawng kawhhmuh la, an duhdanin thil ṭha chu tihtir ṭhin ang che.

Nu leh pa tam tak chuan an duhdan leh an ngaihdan an buaipui chiam a. An duhdan ang khera an fate awmtir tumin theihtawp an chhuah a. An ṭhahnemngaihna zawng a ngaihsanawm khawp mai. Mahse, an fate duhdan leh ngaihdan

an pawisa lo hlauh ṭhin a ni. Mi tinin ze bik kan nei a, inzahsak vek a, inpawisak thiam a ṭul a ni.

I duhdanin thil ṭha tihtir tum suh. I duhdana thil ṭha i tihtir chuan rei a daih thei lo. An duhdan a nih loh chuan eng emaw hunah an duhdanin an khawsa leh tho dawn. Thil ṭha chu an duhdan ngeia ti thei turin enkawl la, i hlawhtling a ni mai. I duhdanin thil ṭha tihtir tum lo la, an duhdana thil ṭha tithei tura ṭanpuiin kaihruai zawk ang che.

Science subject hi ṭhaa ngaiin nu leh pa tam takin an fate duhdan pawisa lovin *Science subject* an laktir a. Zirnaa an tuina a bo phah a, harsatna an tawhin an nu leh pate an mawhchhiat phah a, a fel lo. *Science subject* zir tura i duh tak zet chuan *Science* lam ngaina thei turin kawm la, lehkhabu ṭhate leisak ching phawt rawh. Ṭhaa ngaia an tuipui phawt chuan nawr luih an ṭul lo va, an duhthu ngeiin *Science subject* an la mai ang.

AN ZALENNA HUMHALH RAWH

"Kal chhet chhet..." tiin an zai ngai takin kaihruai ang che. Pangparah chan la, anmahnia ṭhang lian ve thei turin enkawl rawh. Lei ṭha leh tuiin pangpar chu duat takin i chawm a. A dip chhe thei tur hnim i pawh faisak a. Chutiang bawk chuan hmangaihna lei ṭha pein duhsakna tuiin chawm la; an hmasawnna dal thei khuahkhirhna lakaḥ humhim ṭhin ang che.

Pangpar chu i duhdana ṭhantir i tum ngai lo va, i duh huna partir lah i tum hek lo. Eng tizia nge i fate i duhdan khera awm tura i buaipui chiam?

An duhzawng ngaihtuahin an rilru zalen taka hmang thei turin enkawl la. An ngaihdan te, an duḥthusam te, an thil tumte chu zahawm tak a ni. Nangmah ang bawka mihring famkim an ni asin. An duhthusam leh an suangtuahna

khawvelah chuan thil ṭha tam tak a awm a, hmang tangkai thiam turin ṭanpui ṭhin ang che. A rilru tihnual lo la, fuihin chawk phur fo zawk ang che.

Bradley chu kum 9 mi a ni a. "Duat tak leh dam thliama mi chula nui sang chung leh hlim hmel pu chunga mi en a, i sawi hmaa ka thusawi min ngaihthlaksak chuan hmasawnin ka ṭhang awk awk ngei ang," a ti a. I ngaihdan ngawt buaipuiin i fate zalenna nuai bo lo la, i inngaih pawimawh ang bawkin ngai pawimawh thin ang che.

PAWISA FO RAWH

An thiltih leh an thu leh hla ngaihthah hi a pawi. Ngaihsakthlak lova inngaiin hmangaihtlak lovah an inngaih phah thei a. An rilruin a chhiat phah ṭhin.

I duh loh zawng leh i huat zawng sawi mah se, hau nghal mai suh. Sawisel nghal mai pawh a ṭha lo. Khap beh mai tur a ni hek lo. An rilru leh an ngaihdan dik tak an hrilh che avangin a lawmawm a ni. Hrethiam la, thil awmzia sawipui an mamawh tih hriain kawng ṭha kawhhmuh hlauh ang che.

DUH THLANTIR ṬHIN RAWH.

Mawhphurhna la ngam turin duhthlan theih a ṭul. Bawnghnute no khat nge an duh no chanve? Naupang kum hnih mi lek pawhin an chhang thei ang. Serthlum pum nge an duh a phel? Kum li mi chuan an chhang thei. Artui chhum nge an duh artui kan? Kum ruk mi chuan an thlang thei. An duhzawng tih hriatsa pawh ni se, duh thlantir chin hi a hlu.

I duh chuan a ṭha alawm.
I duh dan a nih phawt chuan,
I duh chuan kei pawhin ka duh.

Duh thlang tura rin ngamna chuan midang ring ngam turin a fuih a. Anmahni inring ngam turin a pui bawk. Duhthlanna chuan mawhphurhna a keng tel a, thupek dawngtu mai ni lova an inhnamhnawih avangin a hlu. Duh thlantir lova pawmtir mai ṭul hun erawh chu thliar thiam a ngai.

An chawhmeh duhzawng thlantir ngawt hi a fel tawk lo. Kan nge an duh chhum? Bawnghnute nge artui? An rilru phak tawk leh an tlin tawk ngaihtuah a ṭul a. Awmze nei leh mumal taka duh thlantir thiam a ngai. An thawmhnaw hak atana pawi lo chin thliar a, pawisa dinhmun hriat hnuah duh thlantir dan kawng ngaihtuah a ṭha. A man thuah tlin tawk hrilh a ṭul a. Pawisa awm dan azira duh thlantir a ṭul. An rawng mawi tih zawng leh an ṭhui duh dante zawtin a pawi lo chinah duh thlantir tur.

Mahnia thawmhnaw lei ngaihna hre lo puitling zingah an tam mai. An tet laiin an nu leh paten an duhzawng thlantir nachang an hre lo a ni mai thei. Duhzawng leh duh dan mumal nei lo te hi an ngaihdan leh leh duhdan hmang hlei thei lova enkawl an ni ṭhin. Hei hian naupang enkawl dan thiam hlutzia min hriatchhuahtir thei hle awm e.

FATE NEN INSUAL LOH TUR

Insual huai tak pawh i ni mai thei. I fate ai chuan i huaisen zawk a, i chak zawk em em a ni. I dik zawk pawh a ni mai thei. I thiam zawk pawh a ni mah na! Mahse, fate nen insual loh tur. Hneh angin iningai mah la, i hneh miah lovang. Nang aiin hun an la ngah zawk a, i hneh loh hun a la inher chhuak ngei ang.

Hriat hmasak turte

I fate nena in insual chuan i zahawmna a bo phah a, an rilru a nat phah a, an thin a rim phah a ni. Pawisak nei lova a tlaran zawnga khawsak an chin phah thei bawk. An rilru hmin a, an thinlung hneh hi a tlo a, a hlu zawk. He lehkhabu hian naupang thinlung khawingam thei turin a ṭanpui mek che a, hlim takin chhiar zawm zel rawh :

Hriatthiamna leh duhsakna nen ngaichang la.
Inhnialna leh thinrimna thlen thei ṭawngkam
pumpelh la, a chhe zawng leh a beidawng
zawngin engmah ngaihtuah suh..

VAU BET SUH

"Naupang sual tak i ni. Engati nge kawngpuiah i la infiam fo? Kawngpuiah infiam loh tur ka ti lawm lawm a ni lawm ni? Kawngpuia i infiam leh vaih chuan ka vaw hrep ang che..." tiin hau hrep mah la, naupangin an ṭhatpui chuang lo. An thin a rim a, an rilru a nat phah a. An titau va, an runluih a, an tinawn leh duh viau nghe nghe a ni.

"Han tinawn leh teh vaih" tia naupang vau hi a sawtsawhlawt lo. "...tinawn leh teh" tih chin chauh chhinchhiahin an tinawn leh duh phian. "Inchhungah *ball* an pet ngai em ni? tukverh darthlalang in pet per leh vaih chuan in châk lovang..." tiin vau thlarawk mah la, tukverh darthlalang keh ri chu inhauna te, ṭahna te, thinrimna te, inhuatna te, intlawn lungawina te...chuan a umzui mai ang. Hmasawnna hnuhma hmuh tur a awm map lo.

An unau intibuaiin a u zawkin a nau beng mah se hau lem suh. "Ka thin in va tirim tak em! Mahni unaute chunga kutthlak hi ka huatzawng tak a ni. Unau khatia intih kha ka remti lo..." tiin i rilru leh i ngaihdan hrilh mai rawh. An ṭhat phah ngei ang.

"I *pistol* lem hi i naute kah nan i hmang tur a ni lo..." tiin a *pistol* lem chu chhuhsak la. A lak phak loah dah mai rawh Hauh a ṭul lova, sawisel a ṭul lo va, vau beha hrawk lah a tul hek lo. *Anmahni ni lovin an thiltih leh an hmanrua kha ngaimawhin buaipui mai rawh.*

HAWIHAWM TAKIN AW

Hawihhawm tura i duh takzet chuan hawihhawm lo takin hrawk khur khur suh. Hawihhawmna hi hawihhawm taka zirtir chi a ni. Nu leh pate entawnin hawihhawm an zir a, ṭawngkama inzirtir a ni meuh lo. "Ka lawm e" ti tura i beisei chuan thil an tihsak che leh an pek chein lawmthu hrilh nachang hria ang che

Nu leh pa tam tak chuan lawmthu sawi nachang hre lawi lovin an fate'n lawmthu an sawi loh changin midang hmaah hawihhawm map lovin lawmthu sawi turin an zilh ṭhin.

Lianzama chuan lawmthu sawi lovin a pu thilpek a phelh dawn a. A pa chuan thinrim zet maiin, "Engtiziaa phelh mai tum nge i nih? Thilpek i dawn khan eng thu nge i sawi?" a ti a.

Lianzama chu a phu zawk a. Harsa ti tak chung hian a pu lam chu hawiin lawmthu a sawi a. Midang hmaa tihsual leh tlin lohna inhailansak hi a hawihhawmthlak loh khawp mai. A mualphothlak a, a zahthlak a, a pawi em em a ni.

Lianzama hian lawmthu a sawi theihnghilh palh hlauh a ni A pu awm loh hlanah thiam taka thil awmzia sawipui a mamawh a. "I pu thil tih dan hi a lawmawm tak tak mai. A duhsakin a ngaihsak tak tak che a ni. Lehkha thawna lawmthu sawi a phu i ti ve hle lo maw? Lawmthu i sawi zawngin lawmawm a ti ve khawp ang..." tiin kawng ṭha tak mai a dappui theih a ni.

ṬAWNGKAM MAI A TAWK LO

Naupang i ben fo chuan an puitlin hunah fate ben tur niin an ngai palh mai thei. I thinrim changa kut i thlak chuan thinrim changa kutthlak tur niin an ngai mai ang. I nupui i vuak fo chuan nupui a neih hunah nupui vuak a ching mai thei. Nu leh pate entawna seilian an ni a, i tawngkam leh i awmdan leh i thiltih engkim mai kha an zir reng ṭhin tih theihnghilh lo ang che.

Ṭawngkam aiin thiltih hian awmzia a nei thuk zawk a, ko ri a ti zawk bawk. I thusawi aiin i awmdan leh i nungchang khan thu a sawi ring zawk. Ṭawngkam mai a tawk lo. I nungchang leh i chezia zawng zawng hmangin naupang kaihruaiin enkawl thin ang che.

I THIN A RIM CHUAN

Zep miah suh. I thinrimzia sawi la, a chhan hrilh rawh. Mahse, midang mawhpuh ching lo la, naupang lakah tuan hek suh.

An mizia leh an nungchang sawi langin thinrim thu au chhuahpui tur a ni lo. "Thil a awm lohna tura awm a, pindan hnawk rup mai hmuh hi thinrimthlak ka ti. Tukverh kawngkhar hawn a, pawna paih chhuah vek tak a ni ka nâp..."

"Unau insual hmuh hi thinrimthlak ka ti takzet a ni. Insum harsa ka ti tak tak a ni. Unau insual ka remti hlawl lo..." tiin i thinrimzia leh i thinrim chhan kha sawi rawh. Mahse, an sualzia leh an dik lohzia...erawh chu sawi a ṭul lo. Heng thil pawimawh tak pathum hi chhinchhiah rawh -

1) Naupangin an tithinrim ṭhin ang che.
2) Thinrim hi zahthlakah ngai lo la, inchhirawmah ngai suh.
3) Rilrua khat liam phul chhuahpui chu a thiang. Mahse, midang tana pawi tur leh midang mawhpuh pumpelh tur a ni.

NAUPANG MAWHPUH SUH

Miin a ṭawngkam chhuak rah chu a seng ang a,
Ama kut thiltih ngei chu a hnenah hlan a ni ang.
Thufingte 12:14

"Thil tihchhiat i va han ching phiangsen em! I va han fimkhur lo lulai em! Thleng ṭha i tihchhiat zel chuan kan tlin dawn em ni? Hman ni lahin i pa tarmit i thlauh keh chhe vek pek. Engkim tihchhiat tak zel chu, thaw a va han veng lo lulai em..." tiin Tluangi'n a fanu a hau hrep mai a.

Duhawmi chuan a hlau kher mai. Thlabar leh hrilhhai takin a ṭap zawih zawih a. A hau nasat poh leh a thinrim a sosang zual zel a. A thiamthu kamkhat leka a sawi pawh phal lovin a vau bet a. Nasa taka a hau hrep hnuin 'pindan chhuahsan daih turin' a ti a. Mahse, Duhawmi chuan a chhuahsan duh bik lo, nilengin an inhmuhmawh phah a, an thin lah chu a rim dun em em mai lehnghal a.

Duhawmi hian a tipalh a ni. A tihpalh liau liau a ni. A sual vang a ni lo va, vanduaithlak takin a chesual hlauh a ni. Tuma sualna pawh ni hlei lovah chuan an nufa tual thu a chhia a, an rilru a nain an thin lah chu a rim em em mai a. An thinrim tireh tur chuan ni hnih zet a ngai a. An chhungkaw boruak pawhin a nawm loh phah tak meuh a ni.

Tluangi hian a fanu a pawng dem ngawt a. A sual vanga puhin a hau thlarawk a. Fimkhur lova ngaiin a dem a. A tihpalh zawk buaipui nachang hre lovin a fanu a mawhpuh a, an buai zo ta a ni. *Anmahni ni lovin an thiltih zawk kha ngaihpawimawha ngaimawh tur a ni.* Tumah dem tur an awm lo va, dem a ṭul hek lo.

SUAL NGAIHHNATHIAMNA

Chhanna nemin thinur a tikiang ṭhin a, ṭawng huatthlala erawh chuan thinur a chawk tho ṭhin.

Thufingte 15:1

"I pain bawnghnute in tur a nei dawn ta lo a nih hi. Mahse, i tihpalh niin ka ring. Kan bawnghnute zawng zawng pawh hi baw palh vek mah se kan chhiatphah chuang lovang. Tun hnua fimkhur phah nan i hman ka beisei..." tiin Thangpuii chuan bawnghnute bua chu puanchhiain a hru fai a. A thin a rim lo. Ṭhakimi a dem lo va, a ringhlel hek lo.

Ṭhakimi chuan pawi a ti em em mai a. "Ka nu, min ngaidam rawh. Ka fimkhur tawk lo palh a ni..." tiin inthlahrung takin ngaihdam a dil a. A nu rin ang ngeiin tun hnua fimkhur tumin rilru a siam a. Thangpuii hian a hrethiam a, kawng ṭha a kawhhmuh a ni. A ring ngam a, a insiam ṭhat phah a beisei.

Uire nu den hlum an tum-i hnenah Lal Isua'n, "Hmeichhia umahin thiam loh an chantir na che nge? Kei pawhin thiam loh ka chantir lova che. Kal la, tisual leh tawh suh..." a ti a. A hrethiam a, tisual leh tawh lo turin a ring ngam a, a beisei bawk. Inrin ngamna hian mi thinlungah simna thu a sawi a, insiam ṭhat duhna a thlen bawk.

RINGHLEL SUH

Fate nena inkungkaihna hi inrintawnna hruia thlun zawm a nih loh chuan a derthawng ṭhin. Ring ngam lova i hrilh nawn sek chuan a thin a rim ang a, a haw mai ang che. Ring ngam lova an thiltih i vil khir kher chuan an theihna leh remhriatna pawh hmang hlei thei lovin an khawlo mai ang. Ring ngam lova an tih ai i tih zel phei chuan engmah an thiam thei lo ang a, mawhphurhna lak harsa an tih phah mai ang.

INTIAMKAMTIR SUH

"Ka ti ang ti rawh"
"Ka ti ang, ka nu"

Intiamkamtir hi rinhlelh vang a ni. An intiam ang chauh an ngaipawimawh a, ṭhahnemngaihna an tlakchham phah ṭhin. An zelthel phah a, an intiamkam loh chuan an ngaihsak lo thung ṭhin. A thil zirtir ṭha lo tak avang hian naupang intiamkamtir hi sim tlak a ni.

Intihhlimna hmuna hruai tura i intiamkam chuan khua a chhe palh thei a, rokhawlhna dangin a tlakbuak thei che a ni. Mahse, naupang chuan, "I intiam tawh alawm," tiin ngenngawl takin an nawr lui mai ang che. I intiam ang i tih puitlin loh chuan naupangin an rinhlelh phah che ang a, a pawi hle ang. Intiamkam chin hi a fel tawk lo.

SAWISEL SUH

Naupang sawisel hi inngaihnep phah nana an hman avangin pawi tak a ni. An insit phah a, i sawisel ang tak tak nia inngaiin an chhiat hlen phah thei. Sawisel i chin viau phei chuan naupangin

anmahni inrinhlelh phah nan an hmang ang a. an theihna hial pawh chhawr ṭangkai hlei thei lovin an nikhua loh phah thei. Midang dik lohna an hmuh awlsam phah a, midang an rinhlelh phah thei bawk.

"I darah i lu a invuah ngur mai a, a phawng hlul lo hi a va han mak tak em! Engkim theihnghilh tak vek mai chu...Tuk khat chu thawh i hai ang a, i la thi bul mai hmel a ni..."

He tawngkam hian naupang a siam tha lo. Naupangin an thinrim phah a. Nu leh pate an huat phah a. Phuba lak duhna rilru hial an put phah thei bawk. Inhnek thiam tak niha nu leh pate hnek hrep duhna te, *pistol* kah thiam tak niha nu leh pate kah thluk tawp duhna hialte pawh an neih phah thei a ni.

Ka naupan lai chuan ka zai ve thin a. Ka thiam lem lo ni tur a ni. Ka thianten min nuihzat a, min sawisel ṭhin a. Mahni insitna ka neih phah a, ka zak ta a. Mi hriata hla sak ka ngam lo va, ka len hnu thlengin ka zai loh phah der a ni. Ka thiam lohzia chu hre mah se, min fuihin min ṭanpui thei a. Chu chuan hmasawnna kawngah min pui nasa hle ang. Naupang sawisel pawizia hriain pumpelh hram ang che.

MEI NEI TAKIN SAWISEL SUH

Ṭawng chhia a ni a, sim tur a ni. Naupang ṭhenkhat chuan, "Mi sual mi ti fo a ni lawm ni, ka sual reng alawm..." tiin an nute'n an hauh changin an chhang ṭhin. Mei nei taka insawisel hi naupangin tak taka ngaiin an chhiatpui fo mai. Suala inngaiin suahsual rawng an bawl phah hlauh ṭhin. An rilru tihchhiatna hmanraw ṭha tak a ni tih hriain mei nei taka naupang sawisel hisim hram a ṭha. Midang hriata sawisel phei chu a mualphothlak a, a zahthlak tak meuh a ni.

NAUPANG DAWP CHING SUH

Naupang dawp khanglang suh, chhimbudawi pawh ching suh. Ring ngam la, an ṭhatpui zaw then ṭhin asin.

Buata pa	:	Ka lehkhathawn thlaktir che kha i thlak em?
Buata	:	Thlak e.
Buata pa	:	I thlak chiah maw?
Buata	:	Aw.
Buata pa	:	Engtizia nge dawhkan chunga ka la hmuh si. Dawt sawi i va ching tak em!

Lehkhathawn thlak tura a chah a thlak lo va. Dawhkan chunga a la awm avangin a fapa dik lohzia chu haichhuakin mualpho takin a siam ta a ni. Ṭangkaina a awm map lo. Tumahin an ṭhatphah lo.

"Dak Ina lehkhathawn thlak tura ka chah che kha dawhkanah a la awm reng mai. Engti dan nge?" tih hi a tawk. Thil awmzia hre chungin an thiam lohzia hai lan nan dawpin chhimbudawi miah suh. Dawt sawi i zirtir a ni lek fang.

Rinawm tura i duh tak zet chuan an chhanna tur hriatsaah dawp suh. Thil awmzia hrilh ṭha mai la, sawipui ching ṭhin ang che. *Science subject*-a a tlin loh thu zirtirtuin an hrilh che chuan dawp lovin, "*Science* zirtirtuin i tlin loh thu min hrilh a, pawi ka ti khawp mai, ṭan lak dan kawng dap tlan a ṭul hle a ni..." tiin sawipui nghal mai rawh.

TUILAIRAPA AN AWM PHAL SUH

Intibal suh.
Ṭhutthlengah lawn lawn suh.
Ị naute tibuai chhen suh.
Saruakin vak vak suh.

Fel takin awm rawh.
Fai takin inbual rawh.
Uluk takin inchei rawh.
Taima takin lehkha zir rawh...

"SUH" leh "RAWH" a tam lutuk a, a ngaihna hre lovin an rilru a chi-ai fo. A rilru buai lai laiin, "I va han nikhua lo tak em! I va han chhaw tak em!" tiin nu leh pa tam tak chuan diriam tak maiin an hau zui chiam ṭhin.

"I mumal lo leh lutuk em mai. A changin ṭhian i duh huam a, a changin i duh lawi lova. I thluakah bawk ek khawro a awm em ni?"

Hei hian an buaina a ching fel miah lo. A changin ṭhian kan duh a. A chang chuan mahni maia awm kan duh a. Kan rilru hi a inthlak fo ṭhin tih thu hrilh mai zawk tur. Ngaihdan phir neih chang a awm a, ngaihdan mumal nei lova buai chang a awm ṭhin a ni tih hrilh hi a tawk a ni.

Khuahkhirh aiin fiamthu thawha chhawnchhiah an thlahlel zawk a, an ṭhatpui zawk. Thupek aiin chithlum mum pek an hlimpui zawk a, milem ziakpui pawh nuam an ti zawk. Fiamthu thawhin kawm hlim la, an ngaina tulh tulh mai ang che.

Nu leh pate an inthurual loh chuan naupangin awm ngaihna an hre lo fo. Pakhat a khirh laia pakhat a nem viau chuan lam ṭang an zawng thuai ṭhin. Nu leh pate kaihhruai dan a inan loh chuan zawm tur bik hre lawi lovin an tangkhang duh hle. Naupang enkawl hnaah hian nu leh pa inlungrual a ngai a, thawh dunna ṭha neih a ṭul ṭhin.

INCHHUNGKHURAH THAMNA UM BO RAWH

Thamna hi hmanraw bawrhsawm tak, chhiatpui chi a ni. Rei lote atan lawmna an zawn phah thei a, tih tak takna

an tlakchham phah thei a, thamna beiseiin ṭhahnemngaihna leh tlawmngaihna an hlamchhiah phah thei bawk.

"Fel taka i awm chuan Cinema ka enpui ang che..."

"I naute ṭha taka i enkawl chuan kawr ka lei ang che..."

"Taima taka lehkha i zir chuan kekawr ka leisak ang che..."

Thamna zawmthawpa, thamna bengtlalo leh thamna nikhualo tak mai hi naupang enkawl nan hmantlak a ni lo Thamna hian rinhlelhna a tarlang a. Beisei neih vanga tih mai a nih avangin a tlo lo. Thiltih aiin lawmman an rilruah a lian zawk a, taima taka beih fat fatna an tlakchham phah thin Chawplehchilha lawmna leh lungawina mai thlahlelin an zawmthawt phah ṭhin.

Nu leh pa tam tak chu naupang lawm hawn lova in thleng ṭha ngam lo an awm. Naupang tlawn i chin chuan nangmah aiin i tlawnna kha an ngainain an thlahlel thuai mai ang. Engati nge lawmman pek i chin mai loh? An thiltih ṭhat hlutsak la, lawmman pe ṭhin ang che. Lawmman pek nachang i hriat chuan an phur phah ang a, a aia ṭhaa tih chakna neiin an taima tulh tulh mai ang.

–oOo–

Computer thil chhinchhiah tam theih rapthlakzia i hria em? Mahse, naupang kum 1 aṭanga kum 5 inkar hian an thluak ah *Computer* thil chhinchhiah ai daihin an chhinchhiah tam thei zu nia!

BUNG RIATNA

FAK DAN DIK

Thu pai nuam chu khawithlar ang a ni a.
Nunna atan a thlum a.
Ruh tan hriselna a ni.

Thufingte 16:24

Naupang fak hi thil thaa ngaiin kan inzirtir fo. Mahse, infak dan dik leh dik lo a awm. Naupang hian anmahni ngaihdan te, an thil tih an ngaihdan leh an khawvel thlir dante hnawlsak an duh bik lo. An ngaihdan chu zah la, pawisa fo ṭhin ang che. I fak pawhin an rilru ti na zawngin fak lo la, an rilru tibuai zawngin fak lo hram ang che.

FAK AN LAWM

An ṭhatna leh an thiltih faktlak zawng la, fak ṭhin ang che. Mi â takngial pawhin dak an lawm a, mi fing phei chuan an lawm thiam lehzual. Chemkalna zawng te, theih zawng te, tui zawṇg te...a inang lo va, an ṭhatna lai hmuhsak a, fak chîn hi hlu tak a ni.

"I inhmeh khawp mai. I mawipui tak tak a ni..." tiin a thawmhnaw thar, a duh taka a lei leh a duh dana a ṭhuitir chu fak la a hlim khawp ang. A thawmhnaw a enkawl uluk phah sawt ang a, inchei pawh a phur phah sawt ang a, a ṭhatphah ngei ang.

"Naupang fel tak mai i ni..." tih hi a fuh lo. Fel tak nia a inngaih loh chuan a rilru a na dawn a ni. Naupangin hmun an phiah fai chuan naupang fel an nihzia te, an taimakzia te, an thiamzia te... sawia fak tur a ni lo. An hnathawh leh an thiltih zawk kha fak tur chu a ni. *Anmahni ni lovin an thil ṭha tih leh faktlak thil chu fak zawk ang che.*

Sanga pa : A balh khak nasat tehlul nen phiah fai mai theih turah pawh ka lo ruat lo asin.

Sanga : Ka phiah fai a nih hi.

Sanga pa : A bal khak teh asin le.

Sanga : Ka nawt fai vek alawm.

Sanga pa : Hna buru tak a ni.

Sanga : Teh meuh mai.

Sanga pa : Tunah chuan a fai a, hmuh a nuam kher mai.

Sanga : Fai nuam tak a ni.

Sanga pa : I tilawmmawm takzet mai...

Sanga chawimawia fak hluak lovin *a hnathawh leh a thiltih a fak* a. Chu chuan Sanga rilru a tihlim a. A hnathawh a chhuang sawt a, a thil ṭha tihte pawh hmuin thil ṭha tih manhla dante pawh a hriat chian lehzual phah a ni.

Pindan siksawiin an buai laih laih a. A fapa chuan ṭhahnemngai tak leh phur tak maiin a theih ang ang chu a ti mạlh malh a. A pain a hnathawh a hmuh chuan lawmawm a ti em em a, a fak ta a-

Tluanga pa : Dawhkan kha a rit teh asin. Hun sawn harsa tak a ni.

Tluanga : Ka hung sạwn thei khawp mai.

Tluanga pa : Chak a ngai teh a nia.

Tluanga : Ka chak teh asin.

"I chak tak tak a ni..." tiin fak hlauh se zawng Tluanga hian a ngaithiam lo mai thei. 'Kan *class*-ah pawh kei aia chak an tam...ka thiante zingah pawh kei aia chak an tam..." tiin ngaihdan a siam ang a. A rilru a buai phah hial thei a ni. A hnathawh namai lohzia a hrilh a. Tluanga chuan a thiltih chu chhuanawm a ti a, a induh sawt a ni.

> "Naupang ropui tak mai i lo nih hi. I nu leh i pate tan i va han tangkai tehlul em! I tel lo chuan engmah an ni lovang. I felin i tha mang tak e aw!

"Kei tehlul chuti fakauva min ngaih ropui chuan an va nep awm em!" tiin ngaihdan fel lo tak a put phah mai thei. An fapa anga ropuia inngaiin mi dang a hmuhsit phah thei bawk. An fak ang em ema ropuia a inngaih loh chuan a lawm lo ang.

> "I va han rinawm tak em! Nang ang em ema rinawm ka la tawng ngai lo. Ka chhuang tak meuh meuh che a ni."

Amah ni lovin a rinawmna zawk kha fak tur chu a ni. "A va han lawmawm tak em! Dik taka thil tih leh rinawm taka thil tih hi ka ngaihsan zawng tak a ni..." tiin rinawmna chawimawi zawk tur a ni. Heng fakna hi pumpelh hram tum rawh-

> "I va han zai thiam tak em!"
> "Lehkhabu i ziak thiam tak tak a ni!"
> "Thusawi i lo va thiam tak em!"
> "I va fel tak em!"
> "I va rinawm tak em!"
> "Naupang chhuanawm tak i lo ni."

Naupang i fak emaw i sawisel emaw an mizia leh anmahni sawi telin fakin sawisel suh. An sualna leh an thatna te, an rinawmna leh dikna te... sawi lovin sualna leh thatna te, rinawmlohna leh diknate sawiselin fak thin ang che.

Naupang fak a ṭul lem lo. Sawisel a ṭul hek lo, mi ṭha ber pawhin ṭhatna an nei ve bawk. *Sualna leh dik lohna ngaimawhin ṭhatna leh dikna chawimawi ṭhin ang che. Anmahni ni lovin...fak tlak thilte chu fakin chawimawi ṭhin ang che.*

"I ropui mang tak e aw..."
"I thilphalin i va ṭha tak em!"
"I inngaitlawm mang tak e aw..."
"I zei tak meuh mai..."

tiin *anmahni leh an mizia fak suh.* Anmahni ni lovin fak tlak thilte chu fak la, fak tlaka nun tumna neiin thil ṭha an hlut phah mai dawn a ni.

> "Ka pek tur aia tam ka pek che min hrilh avangin ka lawm tak meuh a ni. Naupang rinawm tak i lo ni. Ka chhuang tak meuh che a ni."

He fakna hi a dik lo. "Ka pek tur aia tam ka pek che min hrilh avangin ka lawm tak tak a ni. *Rinawm tak leh dik taka thil tih hi ka ngaihsan zawng tak a ni...*" tiin rinawmna leh dikna chawimawi zawk la; rinawmna leh dikna ngaisangin a chawimawi ang a. A rinawm phah ang a. A dik phah sawt ngei ang.

> *Zu ruih bung bungna hmunah naupang tan zu ruih a awlsam a. Chhungkaw inngeih lohna chuan khawtlangah lungawi lohna a paw chhuak bawk. Mahni ina hlim lo leh lungawi lo chu khawtlangah buaina chawkchhuaktu an ni chawk. Khawtlang hmel lanna leh ram leh hnam hmel lanna chu chhungkuaah a ni. Naupang enkawl dan dika enkawl hi a hlu tak meuh a lo ni!*

–oOo–

BUNG KUANA

NUNGCHANG SIAMNA

Naupang thlahthlam chuan a nu zahna a thlen thin. I fate thunun fel la, chawlhna a pe ang che.

AN PHALNA LAK CHING SUH

Nu leh pa tam tak chuan an fate zai an ngai lutuk a, an hlauhtlawn fo mai. "Vawiin tlai chauh chu min len chhuahtir rawh aw..." tiin an fate an ngen a. Mahse, naupang chuan an nu leh pate chu an ngai a, an lensan an remti lo thin. I fate chuan an thlahlel em em che a, i kianga awm reng an duh asin. An phalna leh remtihna anga khawsak i tum zawngin a fuh lo ang. An kianga awm i chakzia te, kalsan hrehawm i tihziate hrilh la. A tul vanga chhuak tur i nih thu sawi mai rawh. Fanaute chu i enkawl tur an ni. An phalna la a, an hnena inkawltir a tul lo. A tha hek lo. Thil awmzia hrilh ching la, hriatthiamna kawngpuiah i hruai a ni mai. "Mi ngen chuan *ka chu-ti ka kha-ti* ang che..." tiin mi thenkhat chuan an fate an rikrap thin. "Ka ngaihsak lo ang che...Ka hmangaih lo tawp ang che...ka khawngaih lo ang che...an ti thul. A fuh lo. Heng tawngkamte hi an fate sawiṭhaih nana hmang mai an ni lo. An fate'n an khawngaih loh a, an hmangaih loh a, an ngaihsak loh hlauin an rilru a him lo a ni zawk fo. Naupang duat tak chuan an duatsual a. Ṭhenkhat chuan an hmangaih luatah an tichhia a. An duhsak luat vangin naupangin awm chin tawk an hre hek lo. Chin tawk neia duat a ṭul a, awmze neia duh sak a ngai a, puitling taka enkawl a hlu.

THUNUN ṬHA RAWH

Naupang thinlungah chuan atna a bet tlat a. Mahse, thununna tiangin hla takah a hnawt kiang ṭhin.

Thufingte 22:15

Nu leh pa tam tak chuan an fate sualna leh dik lohna thup an ching. An awmdan fel lo ngaimawh ngam lovin an tikhawlo ṭhin, Puithiam *Elia* chuan a fate sualna hre reng chunga a khap loh avangin Pathian anchhia a hmabak a ni.

"Lalpa chuan a hmangaih chu a thunun ṭhin a, fa a lawm apiang a vaw ṭhin."

Hebrai 12:6

Pawisak tur an pawisak a, ngaimawh tur ngaimawh nachang an hriat nan thunun an mamawh a. Ṭha leh ṭha lo, dik leh dik lo, pawi leh pawi lo thliar fel thiam turin thununna an mamawh em em a ni tih hriat a ṭul. "Ka nu hmuh ka duh ber" tia a hrilh avangin a duh ang takin a bulah a nu an hruai a. Engmah sawi loin a nu bengah a seh chawt mai a. A hmutute chuan mak an ti a, rapthlak an ti. Khaihlum mai turin a nu beng a sehsak tlat mai chu a mak a, a rapthlak a ni. A naupan laia mi thil a ruk changa a nuin a zeppui avang leh kawng ṭha a kawhhmuh loh vanga sual zual zel a, thihna khawp pawi khawih ta a nih vangin a nu chungah a thinrim a, a nu a hua a ni.

Chhungkaw dan zam ṭhat a ṭul hle a ni. *Cinema Hall*-a kal an thlahlel viau ṭhin a. Khap beh theih loh chin pawh a awm ṭhin. *Sikul* chawlh laia an kal chu hriatthiam a ṭha a, *Sikul* kal laia kal lo tura dan siam pawh a ṭul. Mahse, dan siam hnu pawhin an hrethiam lo va, nu leh pate an nawr luih chang a awm ṭhin. An nawr luih che chuan heti hian chhang ang che -

1. *Cinema Hall*-a kal a chak chhan sawipui phawt rawh. "Vawiin tlaia en i chak hle mai ti rawh."

2. In chhungkaw dan sawipui leh rawh. "*Sikul* kal nia en kan remti lo a nih kha."

3. A rilru damna tura kawm a tul. "Inrinni tlaiah zawng a rem mai ang..."

A la lungawi loh fo chuan heng tawngkamte hi an tangkaiin a rinawm -

"Kan dan siam i hrethiam lo ti rawh."

"Kan dan siam hi awm lo se i duh hle mai ti rawh..."

"Ni tina *Cinema Hall*-a zalen taka kal ti chak i rawh..."

"I puitlin hunah zawng i duh dana thiltih a la rem ang chu."

An unau an intithiam lo fo ṭhin a. Kut hial an inthlak chang a awm ṭhin. Hau mai lova nun dan dik leh tha zirtir a hlu.

"I thin a rimin i haw hle a ni thei a. Mahse, kut inthlak hi a dik lo."

"Insum harsa ti khawpa kutthlak i chak chuan i unau chunga kutthlak lovin thing hi i unauah chan la, vawm hlauh rawh."

"I unau lem ziak la, ral aṭangin a lem chu vawm mai ta che."

"Mut a hun ta" tih ṭawngkam pawh hi "Naupang te si, i meng rei lutuk, mu tawh rawh" tih ai zawngin a pawm nahawm zawk.

"Vawiin atan chuan *TV* en hun a tawp ta rih" tih thu pawh hi "*TV* in en rei tawk ta, duhtawk tawh rawh u" tih ai zawngin pawm a nuam zawk.

Ţawngkam maia thunun sen rual an ni lo. An ţhiante nena an infiam hlim lai chuan ţawngkam ţhaa thlem hawn chi an ni lo fo. "Duh lo mah la, haw tur ka ti alawm..." tiin vaukhan ngawt mah la, a ţha tawk lo. "Haw a hun tawh, a tlai der tawh alawm..." ti la, a banah kaiin hruai hawng mai ang che.

A rilru zawng zawng a hmin chiah lo a ni thei. "Infiam i la kham lo tih ka hria. Rei tak la infiam pawh i chak tih ka hai lo. Mahse, vawiin atan chuan a tawk rih. Kan haw phawt hi a ţha a ni..." thil awmzia sawipui a, kaih hawn hi chu an hrethiam chhawm ve mai.

Nu leh pate chunga kutthlak an ching viau. Ngaimawh tur. An rilru a nawm loh phah thei a, thungrulh mai hlauhthawnna neiin an buai phah ţhin. Nu leh pate tan pawh a thinrimthlak a, a huatthlala duh hle a ni.

"Kut inthlak loh tur. Kut inthlak hi ka remti lo" tiin hrilh la. "I thin a rim dan chu min hrilh mai rawh. I thin a rim chuan kutthlak lova sawi tur..." tiin nun dan ţha zirtir an mamawh.

Banga thil ziak an ching viau, nu leh pa tam tak chuan an la runthlak em em a, an fate an hauh phah hrep ţhin. "Banga thil i ziah leh chuan i tihmelhem ang. I ziak sa hrukfaina tur puanthem ka rawn la ang e" tiin a hrukfaina tur pe mai rawh. A tih dik loh a hria ang a, a hrukfai leh avangin a inchhir lo mial dawn asin. Thil dik lo an tih hian inchhirna nei lova insiam ţha tura enkawl a ţul.

"Lehkha puan pathum ka rawn la e. Hetah hian i duhzawng ziak ang che..." tiin lehkhapuan pe la. 'Ka lawm e' tiin lawmthu a hrilh che ang a. Hlim tak leh lawm takin lehkhapuanah chuan a duhzawng a ziak malh malh mai ang.

MAWHPHURHNA PE ṬHIN ANG CHE

An naupan laia mawhphurhna pek nachang i hriat loh chuan an nikhua loh phah ang a. Mawhphurhna lak nachang hre lovin mawhphurhna an la ṭha ngam lo mai ang. Mi dang ngaihdana innghatin mahnia thutlukna siam ṭha hlei thei lovin an khawsa hlen mai thei bawk. Mawhphurhna pek nachang i hriat tawk loh chuan anmahni inring ngam lovin an nep hle mai thei. *Naupang, mawhphurhna pek hi nu leh pate mawhphurhna a ni...*

Mawhphurhna laktir hi samkhai lo tak a ni. Tihtur i hrilh vek chuan ṭha takin an ti mai ang. Mahse, anmahnia tih nachang an hriat phah lo. Tihtur dap thiam a, tih dan thiam tura enkawl an mamawh. Taima tak ni mah la, i fate i hmangaih tak zet chuan an tih ai ti zel lo ang che.

An zawhna chu 'aw' tia chhan theih ni mah se thutlukna an siam dan kawng dapsak ching rawh. Ei leh inah artui chhum nge an duh artui kan. Thingpui nge an duh thei tui. Kan nge an duh chhum... zawtin an duh thlantir nachang hre ṭhin ang che. Duh an thlan chuan mawh an phur nghal a. chanvo an nei ve a ni.

"I ngaihdan chu ṭha ka ti."

"I duh dan a ni e."

"I duh dan a nia maw."

"I duhthlannaa innghat a ni."

"I duhthlanna chu ka hnial bik lo..."

Heng ṭawngkamte hi an lawm a ni. Duhtlanna remchang an nei a, duh thlang tura rin ngamna chu an lawmna tizualtu a ni. Thu zawmtu, thupek dawngtu leh mi thu thua awma khawsa nih zawng an duh bik lo.

Nu leh pa zawng zawng hian an fate ṭha takin enkawl chu ni se khawvel hian a hmel mawina a thup phal lo vang. Ṭha taka lehkha zira thiam thei tura an duh teh lul nen; an ngaihthahin an hlamchhiah lu deuh fo mai.

An zirlai i tuipui a, ngaihsak nachang i hriat zawngin an zirlai tuipuiin an ngaihsak phah ṭhin. An sikul kal tur chu an mamawh buaipuiin ken tur ṭulte sawipuiin tanpui ching la. Sikul tlai lo tura chaw eitir nachang hria a, hlim taka i thlah liam zawngin nuam a tiphawt ang.

Sikul banah nilenga a hun hman dante sawipuiin a hmabak thilte sawipui ching la, an sikul chanchin te, an zirlai te, an *home-work* te...sawipui nachang i hriat zawngin i ngaihtuahawm lo ve

An *uniform* te, an zirlaibu te leh sikul lama an mamawh thil a hun taka buaipui i chin zawngin dem rual i ni lo Ngaihsak an ngiat a, ngaihsak an phu a ni. Ngaihsak nachang i hriat phawt chuan an mamawh i phuhruk a ni der mai!

-oOo-

BUNG SAWMPAKHATNA

THIL PAWIMAWH DANGTE

An taksa chea insawizawi an mamawh a, naupang tan chuan infiam hi hna ṭha a ni. An harhvan phah a, an tisa a mam phah a, an chak phahin thil tam tak an zir phah ṭhin. A pawimawhzia leh a ṭangkaizia hre chungin hreng ṭawngkamte hi pumpelh hram ang che -

I intibal ang e.
Pindan chhung tibal suh.
I intipalh ang e.
I ninawm teh sek...

Intibal khawpa an infiam remti la, pindan chhung tibal khawpa an infiam phal la; hmuhnawm ti takin thlir ṭhin ang che. Thawmhnaw fai leh pindan fai aiin fate ṭhatna ngaihhlut nachang hriat a ṭul. Puitling tan intihhlimna ni mah se naupang tan chuan hna a ni thung. Infiamna ṭha ngaihtuahsak la, hna ṭha i thawhtir a ni mai.

An pawi khawih tur vengin thil ṭha lo laka ven erawh chu nu leh pate mawh a ni. Midang nena an infiam hian nun dan an zir a. Thil sual tih loh phahna a ni bawk. Thu tlukna siam an zir phah a, thil kalhmang zirin an hriat phah ṭhin. Inrin ngamna te, midang ngaihpawimawh nachang hriatna te, hmasawnna te...a nih vang hian hlutpui thiam a ṭul tak meuh a ni.

Aṇ infiam nikhuain intihbuai an ching khawp mai. Aṇmahnia ching fel tura thlahthlam mai lovin an rilru lak pen dan kawng

dap thuai ṭhin ang che. Pawna hruai chhuakin pangpar mawi takte enpui la, an buaina theihnghilhin hlim takin an khawsak leh theih phah a. Theitui sem leh *sweet* pekte pawh an buaina theihnghilha hlim taka an inkawm a, an infiam chhunzawm leh theih phah ṭhin avangin zawngchhangtlak tak a ni.

ENTAWN AN CHING

Nu leh pate hnathawk lai bawh buai khawpin an thiltih ang tih ve phet an tum thin. An thiam leh thiam loh te, a tul leh ṭul lohte lah ngaihtuah nachang an hre hek lo. An ninawmin an ngeiawm phian a ni.

Ka tih ang apiang ti ve sek suh.
Ka kalna apiangah mi zui chhen suh.
Engmah ti mumal thei lo khawpin mi zar sek suh.

tiin hauva hrawk a awl hle a. Mahse, a ṭha lo. An tih theih tawk dapin hmanrua pawh ngaihtuahsak ṭhin ang che. Tichuan, an nu leh pate tih ang ti theia inngaiin an hlim ang a. Anmahni ngeia ti ve theia inngaiin an induh sawt ang a; hmasawnna kawng i dapsak a lo ni reng mai.

Inzir an mamawh. Anmahni ngeia tih neih hi hmasawnna a ni a. Inrintawkna an neih phah a. Mahnia thiltih nachang an hriat phah, an thatpui thin. I mit phei zawng an tlung kher lo pawh a ni thei e, i hna an tibahlah pawh a ni mai thei. Mahse, i fate ṭhatna tur a ni miau.

AN DILCHHUT

Zawhna khirhkhan tak tak an zawt sek ṭhin. An zawh ngai zawh nawn an ching hle. "Ninawm. Thil ho te te inzawh

inzawh mai. Ṭul pawh a ṭul lo. Nanga hriat ve chi a ni lo..." tiin nu leh pa tam tak chuan an khap bet ṭhin.

Fing leh fel taka sei lian tura i duh chuan an zawhna ṭha takin chhang ṭhin ang che. "Ka pa, hei hi khawia mi nge?" an tih pawhin "Uicho, mawngkuaa ka chum chhuah," tiin namnul mai suh.

Thil chik turin fuih la. Thil kalhmang hre turin zirtir la. An hriat loh zawt ṭhin tur chein hrilh ṭhin ang che. I ngaiha ho tak leh nep tak pawh an tan chuan a nep lo. Hriathiamna nen, dawhthei takin an rilru sawipui ṭhin ang che.

RAN VULH

Naupang hian rannung an ngaina em em ṭhin. Ṭhianah an mamawh bawk. Duh bik leh ngainat bik an nei a, kawm atan an mamawh a ni. Rannung vulh an ngena i remtih chuan a enkawl hnaah mawh i phur tih hria ang che.

Rannung i enkawl dan te, rannung i duat dan te, rannung chunga i rilru puthmang te...chu naupangin an zir a, fimkhur a ṭul tak meuh a ni. Rannung chunga kan rilru puthmang hi mahni mihringpuite chunga kan rilru puthmang a ni fo mai. Chuvangin ran in vulh chuan a ṭha zawnga naupang zirtir thei turin fimkhur a ṭul hle a ni.

KHUMLAIZAWL TITI

Kelchawngi thawnthu te, Zawlpala thawnthu te... hi khumlaizawl titi aṭanga tun thlenga inhlanchhawn theih a lo ni. Thawnthu leh thu chhia leh ṭha tam tak mai hi khumlaizawl titi aṭangin naupangin an zir ṭhin.

Zan khaw thim an hlau a, hlauh apui an ngah thei em em a ni. Nute nghenga khuma an mut hian an thla a muang a. Mut

hmunahte chuan an rilru an sawi chhuak ṭhin. An thil hlauh te, an duhthusam te, an rilru kaptu leh an thil veite an nute an hrilh a. An dinhmun hria a, thlamuan a, ṭanpui a ṭul.

Pi pute angin thawnthu hrilh lo pawh ni se, *Kristian* nu leh pa zawng zawng hian khumlaizawlah an fate Pathian Thu hrilh nachang hria chu ni se chawplehchilhin a rah kan seng ngei ang. He lehkhabu chhiartu chauh tal pawh hian khumlaizawlah an fate Pathian Thu hrilh se zawng Mizoram hian hma a va sawn nasa dawn tehlul em!

NU LEH PA AN INṬHENIN

Naupangin an tuar ber. Belh zawk tur an dap a, Lamtang siam tumin nu leh pate an buai ve bawk a. Tichuan inbumna, intihderna, dik lo taka thil tihte chuan a umzui a, naupangin an chhiat phah ṭhin. Pathian hminga i chhechham bawhchhiat pawisa lo pawh ni la, i fate i hmangaiha an ṭhatna i duh vang tal pawhin inṭhen pumpelh hram a ṭha.

NUPA LUNGRUAL

"Sawi tam leh tlang rela kan hlawh sa,
Nang leh kei chu indi bang tawh lo vang aw;
Siar lungrualah i chang dun ang."

A chhe zawnga lungrual phei zawng a ṭul lo. A ṭha hek lo. Fate ṭha taka enkawl tur chuan nupaa lungrual a ngai, pakhat a khirh em em laia pakhat a zuamawm hle zawngin naupangin lamṭang siamin suahsual rawng an bawl phah ṭhin.

Naupang hmuha insual te, inhauh te... pumpelh hram tur. Lungawi lohna neih chang pawhin naupang hriat lohah sawi dun

a, chin fel hram tur. Thununna kawngah leh zirtirna kawngah lungrual a hlu.

Nupa chu Kohhran khatah awm hram a ṭha. *Politics* leh thil dangah pawh pawl khata awmdun a ṭul. I nupui i duata i pawisak dan te, i pasal i duhsaka i ngaihsak dan te... kha naupangin an zir a. In nupa nun khan namen lovin nun dan a zirtir ṭhin.

MITTHI AN AWMIN

Hrethiam lo turah ruat thlarawk suh. Ṭha tak leh dik takin hrilh la, a hrethiam mai ang. "A zin lawk a ni, a lo haw leh thuai ang," tiin dawtin fel lo takin thlamuan tum miah suh.

A thi a, vanrama in inhmuh leh tur thute hrilh mai zawk ang che. Naupang hian thil an hrethiam lo tura ngaiin fel lo takin dawt hrilh a awl viau. Mahse, i rin ai daihin thil an hrethiam.

KHAIKHIN CHING SUH

"Lala han hnufum em emzia hi. A awm chut chut reng mai. Thla 15 zet a ni ta a, kal pawh a la kal ve thei lo. Mi tling lo em zawng a ni lo ang chu. Kan ṭhenawm naute chu thla 12 mi lek pawh an kal theiin an fel teh asin. Lala hi zawng ngaihtuahawm ka tih zawng tak a ni."

Mahni fa duhlai sawisel hrep te, an fel lohna lai sawia midang aia nep ang hiala sawite hi naupangin an ṭhatpui lo. An nih anga hriatthiam a, an ṭhatna leh felna hmuhsaka fak zir a tul tak meuh a ni.

"Keini fa ve hi zawng...*a chu ti; a kha ti...*"tiin uanah tak kan nei a, mahni fate sitin mị zingah kan sawisel fo mai. Mizo nuho titi ngaihthlak chang hi chuan mite fa aia nep, sitawm, fel lo...tak nei vek niin an ngaih theih rum rum ṭhin.

"Lala hi ka ngaina tak tak a ni. A awm hle hle a, a dangdai ve riau a ni. Zawi zawiin hma a sawn a. A hun takah chuan a la kal ve mai ang. Min ngaina thiam a, ka chhawnchhaih changte pawhin hlim tak maiin min lawm let ve a. A ngainatawm tak tak a ni," tiin an thatna hmuhsaka fak thiam a hlu. Kal thei lawk lo pawh ni se, a ha a to hma ve tlat.

"I nau i tluk lo leh lutuk em mai"
"I u angin fel takin awm ve ta che"
"Mi nau pawh i tluk lo ve"

An tlin lohna sawi langin midang aia nepa ngaiin fuih lem suh Midang nen khaikhin lo la, an thatna leh fak an phu lai chu fak mai thin ang che. I tan a tha ang a, naupang tan a tha bawk ang.

INNEL A HLU

Innelna hi inhriatthiamna rah a ni. An rilrua an vei thil engpawh sawi se, i huat zawng a nih pawhin hauin sawiselin khap suh. An thinrim thu te, an rilru nat dan te, an vui thu te...chu zalen taka i kianga sawi thei turin hrethiam la. An harsatna leh hlimna leh lawmna zawng zawng pawh sawipuiin hriatthiampui thin ang che.

An rilru zawng zawng i kianga an sawi remti la. Zalen taka an sawi theih nan hrethiam la. Anmahni ni lovin thil dik lo leh ṭha lo kha ngaimawh ching la. Thil dik lo leh ṭha lo sawipuiin insiam ṭhat dan kawng dappui ching ang che. An hlimna leh lawmna pawh sawipui thei khawpa innel a ṭul.

I ngaihsak a, i hmangaih a, hriatthiamna nena an thu leh hla i dawnsawn phawt chuan in innel thei ngei ang. Innelna rah rah chu hlimna leh lawmna te, inhmangaihna leh inngainatna te... a ni a, hlu tak a ni.

TAKSA KHAWIHIN HLUTNA A NEI

Taksa khawiha indeh hi rilru leh taksa tan a ṭul. Inhmangaihna, induhsakna leh inpawisakna lantirna a ni. Nausen puak reng mai hi sim a, pawma chhawnchhaih nachang hriat a ṭul.

Nausen thla 22 mi damdawi ina an dah chu thla nga mi anga rit, thla sawm mi anga sang a ni a. A la vak thei lo va, miin an hnaih chuan a lo inthiarfihlim thuai ṭhin.

Mithiamin an chhui a, taksa lamah hrisel lohna a nei lo va, a rilru lama harsatna avanga buai a ni reng mai! Nu pakhatin ni tin darkar nga vel duat takin a enkawl a, *nurse* leh damdawi ina thawkhoin an pawmin an chhawnchhaih ṭhin a. An pawm a, an fiam a, an ngaihsak em em a. Thla hnih hnuah chuan mi zinga awm nuam a ti a, a hriat loh pawh a nel thei ta hial a. A vak thei a, a bana vawn chuan a kal thei ta hial a. A taksa a ritin a ṭhang nasa em em ta bawk.

Howard-a chu in lian pui, pindan 14 zeta tamah a nu leh a paten an enkawl a. An awmna in a fal a, midang nen an inpawh lo va. Chu bakah a nu leh a paten an duat lovin an ngaihsak ṭha lo hle a ni.

A puitlin tak hnu chuan a nupui leh a fate pawh khawiha deh a duh meuh lo. Zirtirtu hna a thawk a, naupang a nel lo va, naupang nel pawh a duh hek lo. A thawhpuite zinga awm nuam a ti lo va, mi zinga khawsak hlimawmzia a hre pha lo.

–oOo–

Zirtirna dika naupang kaihhruai hi Khawlvel tan hna hmasa ber te zinga mi a ni.

BUNG SAWMPAHNIHNA

SEX EDUCATION

Psychologist hmingthang tak, *Sigmund-Freud-a* chuan mihring rilru hi hmun zaa sawmriat emaw zet chu mipat hmeichhiatna hian a thunun ni hialin a sawi. Kan nun dan leh kan khawsak dante hi mipat hmeichhiatna hian namen lovin a thunun a lo ni.

Brchiss rama chengte chu *Brchissians* an ni a. An chhehvel mel sangkhat biala hnam dang awm chu an that mang barh a ni. Mipa leh hmeichhia chuan hmaithinghawng ang deuh hi an vuah fur mai a. An kapkar chu chik takin bih pawh ni la, mipa leh hmeichhia thlei hran rual an ni lo.

Mipa chuan an hmaiah kekawr an ha far mai a ni ber, Hmeichhia pawhin an hmaiah pawnfen zu feng teh tlat a! Mipa serh chu a hnar sei pui mai chu a ni a, hmeichhe serh lah chu a hnar kua zu ni tlat a!

Hmaithinghawng ang mai chu an naupan lai atangin an vuah far a. Inkeusak chu suala ngaiin an ngai haw em em a ni. Naupang pawh mi hmai hlimsak lo turin an khap nghe nghe a.

Naupang erawh chuan *phal loh* chu tih an chak ve tlat thung ṭhin. An nu leh pate khapna pawisa lova midang hmai keusak chang pawh an nei fo nghe nghe a.

Mipa chuan hnar seipui an neih avangin hmeichhia aia chungnunga inngaihna an nei a. Hmeichhia pawhin hnar an neih

loh vanga insitna an nei thung a. Mipa hnar sei pui chu an itin an awt ru hle ṭhin.

Nu leh pate lahin *"chu ti, i kha ti... leh vaih chuan i hnar (serh) ka hlehsak ang che..."* tiin an fate an sawi ṭhaih fo mai a. Hmeichhia chuan an sual vanga an hnar hlehsaka ngaiin mipa aia nepa inngaihna an neih phah hial nghe nghe ṭhin.

Brchissians chanchina thil dangdai tak chu mi tê an awmpui chungchang a ni leh a. *Brchissians* chu lian pui pui an ni a, fit kua zeta sang an ni. An hmeichhiate phei chu an hleitlingin an hmel a ṭha em em a ni. In tinin mi tê an awmpui a.

Mi tê chuan hna an thawk ve lo. In neitu nu nen nilengin inah an awm a. An duat em em a ni. In neitu pa ber chu ram lamah hna thawkin a chhuak ṭhin a. Tlaiah in lamah a haw leh chauh ṭhin.

In neitu pa a lo haw meuh chuan nu berin a lo ngaihsak a. Mi tê pawh hre chang lovin an nupa chuan an inlawm a. Mi tê chuan hrilhhai takin a lo thlir a. Nilenga nu ber nena hlim taka an inkawm ṭhin avangin tlai lama hrilhhai tak maia a khawsa ziah mai chu a tuar na em em a. Pa ber ram chhuak chu lo haw leh tawh lo se a duh a, a huat phah ṭhin. Tlai lama pa ber hawn hun te, a hmel hmuhte chu a tan chuan rilru natna lian tak a tling hial a ni.

Chaw ei khamah mi tê chu an muttir mai a. Ṭhenkhat chuan pindan hranah an muttir a, ṭhenkhat erawh chuan an khumah an muttir ve mai a. Mi tê chuan an nupa inchhaih leh inkhalte chu a hmu a, an thawm te pawh a hria a. A thikin a rilru a na em em ṭhin.

A rilru chu na teh mah se a sawi chhuak ngam si lo. An ṭhenawmma mite lah a hrilh ngam hek lo. A rilru a nat dante sawi chhuak se, in neitute'n an hriat hlauh chuan an hnawtchhuak

emaw an hrem emaw a ni dawn a. Chuvangin a rilru na chu a tuar tlawk tlawk ṭhin.

Mi tê chu zanah rilru buaiin a mu fo ṭhin a. A chang phei chuan a mutna pindan aṭangin a tho â chu in neitute mutna lam panin a kal hial nghe nghe ṭhin a ni. Mahse, in neitute chuan a rilru an hmuhpui lo. A thawh ât chungchangah pawh a chhan an hre hek lo.

Brchissians nen chuan inkungkaihna kan nei hran lo. Kan laina hnai a ni lo va, kan inhmelhriat na hek lo. Mahse...inanna lai zawng kan ngah tak meuh a ni. In tinah mi lian leh mi tê kan awm ve vek mai. Mi lian chu nu leh pate an ni a, mi tê erawh chu naupang an ni.

Nu leh pate hian naupang rilru hmuhsak a tul a, an rilru natna leh an buainate pawh pumpelh hram tum a tha ngawt mai. Naupang ngaihsak lo khawpa nupa inbuaipui te, naupang hmuha thikawm taka inchhaiha inkhalh te...pawh hi chintawk neih a tul thin.

NGAIHDAN

Mipat hmeichhiatna kawnga tih tur leh tih loh tur inhrilh hi *Sex Education* nia ngai kan tam mai. A dik famkim lo. Nu leh pate ngaihdan hi naupang inzirna hlawk tak a ni. Nu leh paten mipat hmeichhiatna kawngah ngaihdan fel lo an neih chuan an fate chu thu ṭha tak tak hrilh ṭhin mah se a sawtsawhlawt hlei thei ṭhin lo.

RAPAWM AN TI

"Ka nu khawi aṭangin nge i pum chhunga nausen kha a lo chhuah dawn?"

"I zahpuiawm leh lutuk. Chutiang nute an zawt ngai lo."

Naupang chuan hriat duhin nu leh pate an zawt ṭhin. Khap ngawt pawh ni la, midangin fel lo takin an hrilh tho dawn. Sawi ngam lovin rapawm ti mah la, ngaihdan dik lo tak an neih phah hialna khawpin an ṭhian leh an rual ute'n an hrilh hun a awm tho ṭhin.

Mihring lem ziak la. Naupang awmna kawhhmuhin thla kua an nih hnua nute kap kara an serh aṭanga nausen a pian chhuah dan hrilh mai rawh. "Mi zawng zawng hi chutiang anga piang chhuak ṭhin chu kan ni," tih pawh hrilh a remchang hle a ni. A lem ziaka ṭha taka i hrilh phawt chuan hmuhnawm ti takin a thlir dauh dauh ang a, ngaihnawm ti takin a ngaithla ngei ang.

KUM 4 AN NIH CHUAN

Mipat hmeichhiatna lamah an fing var ve tawh. Mipa leh hmeichhia pawh an rilruin an thliar thiam tawh a.

"Ka nu, Lalin ka neih ang hi a nei ve lo"
(A serh khawih chungin a kawk a)

"I zahpuiawm leh lutuk. Khatiangin i zahmawh khawih suh."

Rilru ṭha lo leh ngaihdan bawlhhlawh an pu lo. Thil awmzia hriat an tum zawk a ni. Nu leh pate'n khap an ching hi a ṭha lo.

"Kha kha mipa leh hmeichhe danglamna a nih kha. Mipa zawng zawngin i neih ang kha an nei vek a. Hmeichhia zawng zawngin Lali neih ang kha an nei vek a ni."

Lala hi a dilchhut a ni ngawt lo. Hriatchian a duh a ni zawk. Nu leh pate hian ngaihdan tenawm tak an neih vangin an zawhna an chhang ṭha ngam ṭhin lo. Anmahni ang maia ngaihdan bawlhhlawh neia ngaiin an khap thlarawk ṭhin.

Thil nihphung leh thil kalhmang tha taka chhang chunga sawipui a ṭul a. An zawhnate hi ṭha taka chhang pahin kawng ṭha kawhhmuhin naupang an kaihhruai theih thin. An naupan laia thil an hriatthiam chuan an puitlin thlengin ngaihdan dik an neih phah ṭhin a lo ni.

HMEICHHE NAUPANG ZAWNG ZAWNGIN AN BUAIPUI

"Ka nu, bual inah puana thisen kai ka hmu. Engtizia nge ni?"

"Ten pawh i ten chai lawm ni. I *Homework* tha takin ti hle hle la a nih chu..."

A fanu zawhna reng reng a chhansak lo. Pehhelin thil dangah a pakai san daih a ni. Hlauthawng tak leh manganga a thil hmuh a buaipui laia ngaihsak lova a zawhna chhan loh chu a pawi hle a ni.

"Hmeichhia zawng zawng hian kum 12/14 an nihin thla tin thi an nei ṭhin a. Chu chu nula ni thei tura an hmasawnna a ni. Thla tinin an taksaa thil ṭangkai lo leh an thisen chhia kha a lo chhuak a. Tichuan, thla tin puitling turin an taksa a insiam a ni. Awm nawm loh phah nan an hmang ve fo ṭhin. Mahse, a hlauhawm lo. Hei hi chu mi zawng zawng chunga thleng, thil kalphung ve reng a ni.

Tleirawlin thi a neih hian a thla a bar a, an mangang ru hle ṭhin. Awm nawm lohna khawp a nih phei chuan an rilru a buai hle nghe nghe a ni. Chuvangin, thil kalphung a nih dan leh hlauhawm a nih loh dante hrilha an zawhna ṭha taka chhan hram a ṭul.

*"Than thi"*kan tih hi a fuh khawp mai. Hmeichhia hian an pum hnuai lamah nau paina tur an nei a. An taksa chu nau pai

thei turin a inpuahchah ṭhin. Naupai theihna turin an pum chhunga thil bawlhhlawh leh ṭul lo chu a tla a. Nau pai hma zawng chu thla tin thi an nei a. Nau an hrin hnuin thla tin thi an nei leh bawk. He thil hi fate hrilh a ṭangkai khawp mai.

NU LEH PATEN AN CHHANG NGAM LO

"Ka nu engtin nge nausen a lo insiam?"

Nu leh pate hahdam taka khuma muin an inpawl a, mipa chi chu hmeichhe lamah lutin hmeichhe chi nen a inpawlh a. Mipa chi leh hmeichhe chi aṭang chuan nau chu pum chhungah a lo insiam ṭhin. Mi dang hriat loh hlanah rilru lama inthiam lohna nei lovin, ngaihdan tenawm leh bawlhhlawh nei lova ṭha taka hrilh a ngai a ni.

AN ZAHMAWH INKHAWIHSAK AN CHING

An zahmawh inkhawihsak lova nu leh pate hnena an hriat duh chu zawt ṭhin tura hrilh an mamawh. An taksa peng hrang hrangte an chik em em a. Thawmhnaw inphelhsak an ching ṭhin. Thil ṭha lo tak ching lo turin i fate chu thil kalhmang leh nihphung hrilhin zirtir ṭhin ang che.

ZAHMAWH SAWISAK AN CHING

Naupang zawng zawng hian zahmawh sawisak an ching a ni ber mai. Nu leh pate'n an hmuh chuan an hrethiam thei lo. Naupang lahin inthiam lohna neiin an rilru a inthlahrun phah a. Ṭhenkhat phei chuan an dam chhungin an chhiatpui ṭhin.

An zahmawh sawisa lo tura i duh tak meuh chuan infiamna lam ngaihtuahsak la. Lehkhabu chhiar tur

ngaihtuahsak la. Ṭhian kawma thil tihho leh hnathawhna lamah pawh an theih tawk dapsak ṭhin ang che An tih tha lo leh dik lo hmuha hauh leh hrawk aiin kawng dang dapsaka an tih loh tur ti lo thei tura an buaina kawng dapsak a hlawk zawk

Naupang te te, ka (Isua) hnenah han kaltir ula, hnar suh u. Pathian ram chu hetiang mite ta a ni si a.

-oOo-

BUNG SAWMPATHUMNA

TLEIRAWL KHAWVEL

Ţha taka awm tura zirtir laiin an awmmawh a. Ţha anga ngaih an hua a. Ţha anga lan an duh hek lo. Mi sual nih an duh lo va, mi sual anga ngaih an duh hek lo. Fak an lawm lo va, sawisel an ngai haw hle a. An awm herh tak meuh a ni.

Anmahni duhdana khawsak mawlh an thlahlel a. An chunga thuneitu an do ran a, an pawisa lo lui fo nghe nghe a ni. An dinhmun hriatthiampui an ngiat a, an dinhmun dik tak hriatsak erawh chu an hlau hlum dawn a.

An rilru a buai ang takin an tawngkam chhuak a chibuh nuai a. An thusawi awmzia hriat a harsa. Engmah phei zawng an la ni lo nain an duhtui pherh erh a. Thil an chik em em a ni. Ngaihmawh apui an ngah a, an phunchiarin an thin a chhẹ em em a ni. Thinrimna tur an zawng a, an thinrim reng a ni ber mai.

'Thinglubula Zawng dan' ang maiin a ngaihna hre lawi lovin rilru mangang leh buaiin an awm a. Naupang an ni tawh lo va, puitling lah an la ni rih si lo.

Naupang anga biak te,
Naupang enkawla enkawl te,
Naupang anga ngaih te...

an haw em em a, an thin a rim phah hial ţhin. An inngai puitling ve a. Mahse, miin puitlingah an la ngai hlei lo va. Hei tak hi an ngaimawha an haw em em a ni. Anmahnia khawsak an duh a,

intodelh an duh a. Mahse, midang rinchhanin an la khawsa ang lawi si a. An dinhmun hi a lai tak meuh a ni.

Hringnun derthawnzia an lungkham a. Dam chhung hun retheihthlakzia ngaihtuahin an chi-ai a. Thihna rapawm takte chuan a barakhaih a, Lungngaiin an rum thin. Heng an buaina hi mahni chauh buaina emaw tiin mite hriat mawlh an hlau a. An rilru a mangang a, an thla a muang hlawl lo.

"Eng mi nge ka nih?" tiin an inzawt chamchi a. Darthlalanga an inen changte chuan "Tu nge ka nih?" tiin an rilru a buai a. An awmdan tura duhdan fumfe nei lawi lovin duh loh dan erawh chu an nei thung a. Rual ban phak loh mawlh an hlau a. Engmah lo mai nih an hlau a. An nihna tur buaipuiin an dinhmun tur an dap ruai ṭhin.

In lamah an nu leh pate'n an thu thua awm tura an zirtir laiin khawtlangah anmahniah tih tur tam tak a awm thin a. Nu leh pate'n an mamawh an phuhruk thin a. Mahse, khawtlanga inelna leh thil tih tur tam tak chu anmahni ngeiin an tih a tul thung ṭhin. Khawtlangah lah mawhphurhna pek ni mah se dinhmun leh nihna pek an ni rih si lo. "Eng mi nge ka nih?" "Tu nge ka nih?" tiin an rilru a mangang em em thin.

Mi neinung leh challang deuh fate chuan khawtlangah dinhmun ṭha an nei thuai a. Mi zah an kai a, ngaih pawimawh an hlawh a. Mahse, mi naran tan chuan beih ngial a ngai thung. Khawtlanga an dinhmun tur an buaipuina lamah in lam an thlahthlam phah a. An nu leh pate nen an inhmuhmawh phah lawi si a. Engmah lo anga an lan loh nan leh mite hriat thama an awm nana suahsual rawngbawl tate hial pawh an awm thin.

In lamah an nu leh pate laka inlak hran an tum a, an nu leh an pate thu hnialin an awmmawh a, Nu leh pate lahin thlahthlam mai an remti si lo. *'Independence Movement'* laia buai thin

angin chhungkua a buai ţhin a ni ber e. Tleirawlte khawvel chu indona khawvel a ni a, a buaiin a buaithlak tak meuh a ni.

Fuih a sawtsawhlawt lo va,
Zilh a sawt hek lo.
Hauh a hun lova,
Sawisel lah a ţangkai hek lo.

Indo laiin thu ţha leh induhsaknain kawngro a su lo. Inhriatthiamna chauh hi hmanraw awmchhun a ni. Tleirawlho leh nu leh pate mamawh chu *inhriatthiamna* hi a ni. An mamawh ve ve a, an mamawh dan lah a thuhmun.

TLEIRAWL LEH NU LEH PATE

Fela nu	: Fela hlimna leh thlamuanna tur hi ka lungkham tak meuh a ni.
Fela (14)	: Ka nu zet zawng ka kham hluah hluah mai. Ka hlimna leh ka thlamuanna tur a sawi zozaite hian mi ti lungngai a, ka nun a tihreawm vek mai. A mi buaipuina hian mi ti khaw lo zo vek a ni ber mai...
Saimami nu	: Ka fanu neihchhun a ni a, a kianga awm ka thlakhlelh tehlul nen, ina awm hman lovin a leng chhuak reng mai a. Retheihthlak ka va ti teh reng em!
Saimami (18)	: Ka nu hi ninawm ka va ti phiangsen em! Ka kham hluah hluah mai. A kianga awm renga a duh dan ang veka mi awmtir a tum a. A hmuh phak lova ka awm changte lahin khawbaw zo ta vekah mi ngai a. Zalen thei deuh turin min thlahthlam ve deuh se ka va ti tehlul em!

Zothlaa pa : A hlawhtlinna tur a nih phawt chuan theihtawp chhuah ka inhuam a. A hlawhchham mawlh hi ka hlau a ni...

Zothlaa (16) : Hlawhtling tura mi fuihna zozaite hi ninawm ka va han ti tak em! Ka hlawhchham a hlauh thu a sawi tam lutuk hian min ti hlauthawngin min tikhawlo zo vek mai...

Ma-Engi nu : Ma-Engi hrisel lohzia leh derdep em emzia tak hi chu aw. Manganthlak ka va ti tak em!

Ma-Engi (17) : Ka nu min buaipui dan hi khamawm ka va ti lulai em! Eng emaw hlekah *doctor* a rawn sek a. Insawisel hlek ila damdawi mi pe thuai a. A hriat phakah khuh hlek ila mi buaipui chuk a Fimkhur tur leh inenkawl tha turin mi fuih ang sek a. Ka kham hluah hluah a ni.

Rinawma nu : A thiante nena intihhlimnaa a kal tur thlahin, "Hlim takin aw. Ţha takin an awm a ni ngai..." ka ti hman chauh a. "Ka awm dan tur nanga sawi a tul lo." bak hlukin mi han chhang a. Ţawng thaa thlah ngam pawhin a khawsa lo. Duhsak theih pawh a ni lo. A hmelma angah mi ngai ni berin a lang...

Rinawma (15) : Ka nu lah hi naupang chhe cheiin mi chei a. Ka awm dan tur rel phet a tum a, ka huatzawng tak a ni.

Muanpuia nu : Muanpuia awmdan hi ka hrethiam hlawl lo. Engmah sawipui theih a ni hek lo. Biak lahin min chhang duh hek lo. Ka mang a va han ti ang tehlul em!

Muanpuia (14) : Ka nu kiangah chuan engmah ka sawi duh lo. Eng emaw hlek sawi ila min *sermon* khum

ngheng zel a. A khamin ka kham hluah hluah mai.

An fate duhdan pawisak nachang hre lovin nu leh pa tam tak chuan an duhdan anga an fate enkawl an ching. An duhdan ngawt an atchilh a, an fate dinhmun erawh chu an hmuhpui lo va, hmuhpui lah an tum hek lo. An duhthusam ang phei zawngin an awm bik miah lo. Mahse, an duhdan anga an fate an awm loh chuan an hrethiam lo va, an ngaimawh tak meuh a ni.

A ṭha ber te,
A dik ber te,
A fel ber te,
A mawi ber te,
A thianghlim ber te,

an fate lakah an beisei a. Hriatthiamna reng reng nei lo ang maiin an hauva, an vua a, an hrem ṭhin. An tih sual chang ran ni awm tak maiin thil nep tham takah pawh an hrawk hrep ṭhin. An tihsual apianga hauh hrep aiin an tih ṭhat apiang fak hian naupang a siam ṭha zawk.

"Leng suh" tiin khap beh an ching pherh erh a. *"Hauh bur"* ni ringawt tur zawngin naupangin ina awm an peih bik lo. Leng lo tura i duh tak zet zawngin nuam ti taka ina awm theih dan kawng dap a ṭul a ni zawk.

I fate chu i hmangaih a, i duhsak tak meuh mai. Tumahin an hai hek lo. An ṭhatna tur mawlh i ngaihtuah a, i buaipui tak meuh a ni. I ngaihsan awm e. An zalenna leh an duhdante zah a, ngaih pawimawh i thiam chuan hma an sawn ang a, in ṭha tlang ngei ang.

Zirna ṭha leh sum leh paia an intodelhna kawng i dap taimak ang tluk bawkin rilru ṭha leh puitling pu thei turin taimak chhuah ṭhin ang che. Thil dang zawng zawng aiin

anmahni zawk kha an hlu a, ngaih pawimawh tur a lo ni. An zalenna humhalh la, venhim hna erawh thlahdah lovin thawk thung ang che.

RING NGAM RAWH

Khumi : Engati nge kawr thar min lei ve loh? Ka ṭhiante chuan ṭha tak tak an nei vek a. Kan ṭhenawmte nau thawmhnaw ṭhatziate saw i hmu lawm ni? Ka pa hlawh zo zaite hi eng atan nge i hman?

Khumi nu : Chutiangte engtia sawi ngam nge maw i nih chai. I sawi phak pakhatmah a awm lo. I zak chai lawm ni...

A fuh lo. Khumi rilru nâ a dam phah lo va. Khumi tan insiamṭhat dan kawng lah a awm hek lo. An thin a rim phah a, an inhuat phah a, an inngeih loh phah zawk. Chuvangin a hnuaia mi ang hi chhanna ṭha niin a rinawm -

> "An pa hlawh kan hmanna zawng zawngte ka hrilh a. A thla hlawh lut leh thla tina kan mamawh thil lei dante ka hrilh a. Ka chhutpui a. Mawhphurhna ka pe a. Ka ring ngam a. Kan hmanralna zawng zawng pawh ka chhinchhiahtir thlap a, *sikul* lama a pawisa hman zah te, chawhmeh man leh buhfai man te, thil dang dangte pawh chu amah ngeiin chhinchhiahin a hre ta a."

"Tun thla chu ka thawmhnaw man awm theiin ka ring lo. *December* thlaah chuan kan lei theiin ka ring..." tiin thil kalhmang hriain awmze neiin a ruahman fel thei ngei ang."

TLEIRAWLTE HARSATNA

> "Ka hrethiam hlawl lo. A fela thu a awih theih ṭhin nen, a nungchang han danglam tak em em dan hi mak ka va ti tehlul em! A thin lah chu a rim reng mai lehnghal a. Ka hauh lahin min pawisakna chhete pawh a nei lo va. A chang phei chuan min chhang let ve a. Pawisak a nei hlawl lo a ni ber mai. Englai pawhin a lungawi lo ni berin ka hria."

A sawi ang hian a hrethiam hlawl lo. A fa ang maiin a buai a, a mang a ang tak meuh a ni.

> "Buaipui tehchiam a ṭul lo. Hrethiam mai la, a lo lian ve ta a ni e. A zawng azain buaipui lo la, i hmangaihzia leh i ngaihsakzia erawh chu lantir fo ṭhin ang che. Hetih hun lai hi zawng ngaihthiam an ṭul a ni. Thu ṭha pawh an bengrawngah an khung tak tak thei lo. An hun tawng lai hi chu an la kalsan leh mai dawn a ni."

A sawi ang tak hian hriatthiam an mamawh a ni. A sawi angin hun ṭha zawng a la inher chhuak leh mai dawn a ni. An nu leh pate hian an khuahkhirh niin an ngai a, ṭul hlei lovah an inrawlh sek niin an ngai ṭhin. Chuvangin, an dinhmun chu a nihna anga hriatpuia hriatthiamna a dawn hram hram a tul a ni.

TUN LAI TLEIRAWLHO HARSATNA

Hun : Pawn lama a tam thei ang bera khawsak an thlahlel.

Incheina : Thawmhnaw maksak leh dangdai an ngaina.

An sam : Sam sawisak leh suasam an ching.

Intihhlimna ; Nu leh pate nena intihhlimna hmuna kal an duh lo.

Ţawngkam	:	An thusawi awmzia hriat a harsa.
Ţhian	:	An duhzawng leh an thurualpui theih kawm an duh.

TLEIRAWL HUATZAWNG

An awm loh hlana an thingrem chhunga lehkha an kawl chhiarsak te, an ţhiante nena an thusawi ngaihthlak ruk te, an pindan chhunga an thil dah an awm loh hlana lo sawn danglam te...hi an ngaithei lo va, an haw em em a ni.

NGAIHDAN CHUNGCHANGA HARSATNA

Buata	:	Ka pa, Biak Ina inkhawm ka duh tawh lo. Atthlak tak maiin tih tur leh tih loh tur ngawt an sawi a Inbumna mai mai niin ka hria.
Buata pa	:	Engtitiha chung thilte ka kianga sawi ngam nge maw i nih le! Kan ina i awm chhung chuan kan duh dana awm mai tur i nih i hre chai na nge?
Thana	:	Ka pa, Biak In-a inkhawm ka duh lo. A boruak ka duh loh zawng a ni. Kohhran hruaitute pawh hian an ti mai a. An sawi ang tak takin an nung bik lo.
Thana pa	:	A dik khawp mai. Kei pawhin ka dem hran lo che. Thil awmdan leh thil kalphung hi ngaimawh chang pawh ka nei ve ţhin asin. Mahse, khawtlangah hian mawhphurhna kan nei a, mahni duh duha awm hi a rem ţhin lo. I puitlin hunah chuan i duh anga khawsak a la theih ang chu. Kan hnena i awm chhung hi chuan min hrethiam la, kan duhdan min tawmpui ka beisei.

Khawtlang thil kalphung leh ngaihdan tam tak hi an buaipui a. A lem leh a dera thiltih tam takte an hriat hian an ngaimawh ţhin. An firin an duhtui em em a. Thil an chikin an kherkhiap tak meuh a ni.

> *"Naupang buaipuiawm tak i ni. I sam han buaipui dan em em hi a lutuk a ni. I thawmhnaw hak duhzawng leh i thu han sawi dante hi huatthlala ka tihzawng tak a ni. Ka mang i va han ti ang lulai em!"*

> *"Nu leh pate thu pawisak loh hun a tawng ve ta a ni. Mi zawng zawngin hetiang hun hi an tawng ţheuh reng a. Thurawn a beisei chang chuan ka ţanpui a. Ama thua khawsa turin ka hrethiam a. Mahse, ka hmangaiha ka duhsak em che avang hian theihtawpa ţanpuia enkawl hi zawng ka chak tak meuh meuh a ni.*

In sa angah inchan la, eng hmanrua nge i hman? I in sak chhungah chuan engte nge i dah? Eng ang taka mawiin nge i in sak chu i chei? Naupang chu i in sak an ni a. An rilru lamah thil tam tak i dah a. An ngaihdan leh an nungchang pawh nangma zar a ni deuh vek mai. I enkawl dan leh i kaihhruai dan azirin i hlawhtlingin i hlawhchham dawn a lo ni. I hmaah malsawmna leh anchhia a awm a. I mawhphurhna a sang tak meuh a lo ni.

–oOo–

BUNG SAWMPALINA

RUIH THEIH THIL

Drugs : Khawvel ram changkang zinga *America* rama tleirawlte tluka ruihtheih thil buaipui an awm lo. *Marijuana* atangin *cocaine/heroine* an ching chhunzawm nia chhui a ni. *Sikret* bawm khat i zuk rala i lung leh chuap tana a pawi theih aia nasa daihin *marijuana* hip khat lekin pawi a khawih nasa zawk. *Marijuana* chu chuap tana a that loh bakah chi thlahna kawng te, thluak te, taksa chaknate hialin a chhiat phah thin.

Zu hi *drugs* nena khaikhin ralah chuan a fakawm khawp mai. Zunah leh thlanah a chhuak leh thei a, taksain a chhiatpui nep zawk. *Drugs* erawh chu a tuiril ve lo va, thluakah leh taksa pengahte *hapta* khat emaw a aia rei emaw a chambang a. Tichuan, taksain a awngrawp phah nghal thin a ni. Dawt sawi, mi bum leh rukruk chin phahna a nih vang ngawt pawh hian ruih theih thil hi a tha lo. Puitlingte meuh pawhin an chhiatpui khawpa hlauhawm chu tleirawl tan phei chuan a hlauhawm nasa lehzual em em a ni.

I fate chu ruih theih thil that lohzia hrilh rawh. *"Ka duh lo,"* tia an ṭhiante duhsakna hnar hmak turin zirtir ang che. An ṭhiante'n an pek hun a awm mai thei. Chung hunah chuan chhuanlam siam a, thiam inchantir tum a, a that lohzia sawi a...ṭawng tuitam duah lova *"Ka duh lo"* ti chiaha chhanga hnar turin zirtir ang che. He ṭawngkam hi a tawk. Sawi teh duah hi a fel lo.

Ruih theih thil laka venghim tur chuan tih tur ṭha dapsak thiam a ngai. Awm awl hman lova an buai chuan ruih theih thil an buapui hman lo va, an ngaihsak hman hek lo. An thawh tawk, an phak tawk, an tlin chin leh an tuina kawng dapa an kalna awm kawnga kal tir hi a hlu.

Drugs an rui nia i rin chuan an awmdan atangin ngaihṭhat lohna i nei mai thei. I ringhlel a nih chuan dawpin chhaihbuai suh. Pehhel lovin ṭha takin be pawp nghal mai ang che.

> "Zan reha i awmdan hi i awmdan pangngai a ni lo. *Drugs* i rui a nih ka ring tlat mai. *Drugs* i rui a nih chuan ṭha takin min hrilh rawh. Hriat ka duh a, thinrimah ka la dawn lo..."

A inpuan chuan thinrim lova hriatthiam a ngai. I rilru leh i ngaihdan erawh chu a nih ang takin hrilh mai rawh. I huat zawng leh i duh loh zawng tak a nihzia hrilh la, a thian kawm te, a len ṭhinna te, a thiltih ṭhinte pawh a theih anga tam hriat tumin ngaihvenin ngaihsak lehzual ang che. A sawt a, ṭangkai tak a ni.

I tana ṭanpui ngaihna awm lo khawpa a tih nasat chuan mi thiam rawih mai tur. *Drugs* rui chu a hnuaia mi ang hian a chhui chhuah theih.

> *"An thin a chhia"*
>
> *"An pawisa lo che"*
>
> *"An do ran che a ni"*
>
> *"An be ṭha duh lo che"*
>
> *"An awm mai mai a, an zawi em em"*
>
> *"An ṭhian kawm ṭhinte kawm lovin ṭhian dang an kawm a. I hriat mi pawh ni hlei lo an kawm ṭhin."*

An ṭhiante awm lai ngeiin heng thute hi hrilh ang che :

An nu leh an pate hnena drugs an tih thu leh tan lo la tura i ngen tur thu hrilh la.

An zirtirtu leh an Headmaster hnena drugs an tih thu thlen i tum dan sawi la.

Sikul an kal loh leh an awm bo changa ngaihvena lo bengkhawn hle tur leh kawng tha lo dap tura i hrilh tur thu sawi bawk la.

An pindana drugs a awm leh awm loh i en thin tur thu hrilh la, i ngaih pawimawhzia an hria ang a; kawng a inhawng chhawm ngei ang.

Tleirawlin enghelh leh lungkham an neih a. An rilru lama tlakhniamna an neih a.

Insitna leh engmahlova inngaihna neia a beidawng zawnga thil an thlir chuan zu leh drugs an tih phah fo Chuvangin, "NAUPANG ENKAWL DAN" bu hmang hian sual lakah hum la, an kalna awm kawngah kaltir ang che.

Zu : Khawvela sakhaw hrang hrangte hian an do a ni ber. *Hinduism, Islam, Christianity, Buddhusim* phei chuan sualah an ngai. *Islam* ngaihdan phei chuan zu rui mi chu vanrama paradise-a kai ve lo tur hial an ni.

Zu vangin khawvela *sorkar* lian leh ropui tak tak, ram ropui em emte hial pawh an tlu chhe thin. *Roman* Lalram ropui tak pawh zu vangin a tluchhia a. *Mughal* Lalram ropui tak pawhin zu a tluk chhiat phah hial a ni. Mi mal pawhin zu hi an thihpuiin an chhiatpui nasa em em a ni.

Kum 1923-ah khan *America sorkar* chuan an ram pum puia zu tih rem tumin beihpui an thlak a. *Communist* ram,

China meuh pawhin ruih theih thil hi chu an ngaimawhin an do a ni. *India, British* hnuaia a awm lai pawh khan *Indian National Congress* chuan zu tih rem tumin ram pumah beihpui an thlak chiam a. *Morarji Desai*-a *Prime Minister* a nih lai phei chuan ram pumah zu tih rem tumin an hel nuai chiam a ni. Tun thlengin *India* rama *state* tam zawkah chuan zu khapna dan siamin zu namen lova do a ni.

Lawma (17)	:	*Sports*-a an tih ṭhat lawmin an *party* a, a ṭhiante zingah zu a in ve a.
Lawma nu	:	I zu in vawi khatna a ni a, ka thin a rim takzet a ni *(a ngawi dat a...eng emaw hnuah a sawi zawm leh a).* Lawma, fapa nei la, tun ang dinhmunah hian eng rilru nge i put ang?
Lawma	:	Ka hre lo.
Lawma nu	:	I rilru hriat ka duh a ni. I awmdanah hian ka rilru a na takzet a ni. Dik taka thiltih ka duh vangin i ngaihdan hriat ṭha ka ti. I fapain zu in se ṭha i ti em?
Lawma	:	Ti lovang. *Party*-naa zu in a nih chuan *party*-naah a tel ka khap ang.
Lawma nu	:	I duh dan angin tun chinah chuan *party*-naah i tel tawh lo ang. Zu pawh i in leh tawh lo tur a ni.

Tleirawlho hian zalenna ngawt an buaipuiin an thlahlel lo. Venhim leh enkawl an mamawh a, an duh a, an beisei bawk. An ṭhiante laka ven an mamawh a. Khawtlang thil ṭha lo laka ven an ngai a. An duh loh thil laka humhim an ṭul. Nu leh pate lakah venhimna leh enkawlna ṭha an beisei a, an ngiat a, an phut bawk.

Zu in ṭhat lohzia sawi a, i huatzawng a ni tih i hrilh hnua a sim loh fo chuan *Tape Recorder*-in a zu rui ṭawng leh a thawm *record* la. A harh fim hunah, mi tumah an awm loh laiin *play* ang che. Ngaithla dun ula, zahthlak a tiin insiam that tumna a neih phah mai thei. Pa pakhat pawhin he hmanraw hmang hian a fapa a siam tha. I fapain zu nghei phah lo pawh ni se, ruih buai tal chu a sim phah a rinawm.

A zu rui ṭawngkam leh thawm i khungna *cassette* chu mawihnai takin tuam la, a chhungah he thu hi ziakin pe chhin teh.

Ka fapa duhtak...,

He *cassettee* hi ka lei a ni a, a chhunga thu erawh hi chu ka huatzawng tak a ni. Ka duh lohzawng hi tawngkaa hrilh che aiin nangmah chauhva i ngaihthlak tha zawkin ka ring a, ka pe che a ni.

I huatzawng a nih ve ka ring. Ngun takin ngaithla la, i huatzawng a nih chuan i duhzawngin thlak ang che. Tichuan, he *cassette* hi mi pe kir leh dawn nia...

I thatna duhtu

"*Zu in suh*" tiin khap mah la, a rukin a in thei tho. I duh loh thil tih chu ngam lo pawh ni se, a kianga awmin i veng reng thei lo va, i awm loh hlanah a duhdan angin thil tha a ti leh mai ang.

I duhdan anga zu nghei a, tha taka awmtir tum suh. Zu nghei a, ruih theih thil dangte nghei a, tha taka awm chu a duh theih nan kawng dapin ṭanpui thin ang che. I duhdan ni lovin a duhdan zawkin kawng thaa kalin, thil tha ti zawk rawh se. Tichuan, a duhdana a nun avangin harsatna eng pawh lo thleng se, ṭanpui turin a sawm thuai ang che a; in tha tlang a ni mai.

BUNG SAWMPANGANA

TELEVISION

Neil Postman, Professor of Coomunications at New York chuan, "Naupang leh puitling danglamna ber chu kan hriat ang an hre lo ṭhin a. Television a awm tak hnu hian kan danglamna chu a bo ta a ni," tiin a sawi. Ṭhatna tam tak nei mah se ṭhat lohna tam tak sawi tur a awm.

University of North Carolina Child Development Center-ah chuan sikul kal lo naupang 20 chanchin a chhui a. Sawm ve vea ṭhenin ni sawmpakhat chhung darkar inzah chiah T.V. an entir a. Tharum thawha inbeihna entute chuan pawisak an neih nep phah niin an hria a. Tharum thawha inbeihna tel lo entu mi sawmte nungchang chu a pangngai niin an hria.

University of Illinois-a Psycholgist, Dr. Leonard Eron leh a ṭhiante chuan kum 8 mi, 875 chanchin an chhui a. Kum sawm hnuah chung zinga 475 chu an chhui nawn leh a. Tleirawl sual, pawi khawih chingte chu nu leh pate hrem hlawh ṭhang leh duat leh hmangaih hlawh ṭha lote niin an ngai. An nu leh pate aiin T.V.-in an nunah thu a sawi nasa zawk niin an hria. Tharum thawha inbeihna T.V. lama an en hnem vangin an nun a khawlo niin an hria. He thil hi Finland, Poland leh Austria rama an thil hmuhchhuah nen a inang a ni. ABC television pawhin naupang sual chanchin an chhui a, an mi chhui zinga zaa 22 chuan an sual dan chu TV aṭanga an zir a nih thu an puang a ni.

Dr. Jerame leh Dorothy Singer, Directors of Yale University's Television Center chuan kum tam tak an beih hnuin TV-a tharum thawhna lam en ching naupang chuan insual leh mi tihbuai an hrat tih an hmuchhuak a. Columbus, Ohio-ah kum 14 mi, mipa naupang pakhatin a nau kum 11-a upa chu a awma kapin a kaphlum der a ni. A hma zana Dirty Harry film an en lema changin an inkap niin an sawi.

Naupang tana pawi lo thliar thiam a tul a, an duh zawng an duh hun huna en mai lova khuahkhirh deuh pawh a pawimawh hle. TV aia an hun khawh ralna tur ngaihtuah thiam a ngai. Lehkhabu chhiar te, infiam te, Radio leh Tape te, thian kawm leh kawng ṭha dapa buaipui a tul.

-oOo-

BUNG SAWMPARUKNA

DUHSAKNA

Tun lai khawvel ṭhang duang takah hian thil thar tam takin min tuam vel a. Inelna leh intlansiakna lah a hautak tak meuh a ni. Nu leh pa tam tak tan chuan a manganthlak tak meuh mai. Zirna ṭhaa zir chu a hautak a, mi tam takin kan tlin lo. *TV, Video...*te lah chu mi tam tak tan chuan an hautak lutuk. Mahse, fate tan chuan rual kan awt a, kawng kan dap hram hram niin a lang.

I fate i hmangaiha i duhsak tak meuh chuan i duhsakna thil hlu tak mai an chhiatpui loh dan kawng dap hram ang che. *TV* leh *Video* in neih pawhin a en hun leh an en atana tha thliar fel la, an chhiat phah loh dan kawng dap hram rawh. Sum leh pai ngah pawh ni la, an hman tawk leh an enkawl thiam tawk bak chu i fate pek ching suh. I duhsakna thil hlu tak kha an chhiat phah loh nan fimkhur hle ang che.

I duhsakna hautak em em ai khan senso tlem zawk, hlu zawk tam tak a awm asin. Rethei tan leh hausa tan pawh heng thil tê tham anga lang hi fate duhsakna ataṇ chuan an hlu ber. An tlin tawk leh an phak tawk ngaihtuah phawt rawh. Pindan vawn fai, khum siam ṭhat, tukverh darthlalang nawh fai, pindan chhung phiah fai, chawhmeh lei leh siam, thawmhnaw suk... hi senso a tlem a, naupang tan a ṭangkaiin a hlu. *TV* leh *Video* te aiin an ṭhat phah zawk fo mai.

I fate i duhsakna sang ber chu mi puitling an nih hi ni se. Hlawhtlinna thuruk an man hi i duhsakna ni rawh se. Mi puitling

an nih a, hlawhtlinna thuruk an man phawt chuan sum leh pai, dinhmun ṭha leh thiamna zawng zawng chu anmahni ngei inhai vurna a ni ang a. I buaipui ngai lovin anmahni ngeiin kawng an su kaw mai dawn a lo ni. I duhsakna thil tam tak ai khan i fate puitling thei tura enkawl kha a hlu zawk a, a tha zawk bawk. Senso a tlem a, mi zawng zawng tan thil tih theih a lo ni. *Hlawhtlinna thuruk Bu nen khan he lehkhabu hi ṭanpuitu duhawm tak a nih ngei a beiseiawm.*

Nu leh pate'n an fate enkawl hnaah harsatna an nei a, an fate'n harsatna an neih chuan heng mite hi khawvel hmun tina mi thiam, an rawih ṭhinte chu an ni. *Psychology*-M.A. *(psychology)* emaw *psychology* lama *doctorate degree* nei emaw an ni a. *Psychotherapy, diagnostic testing* leh *research* hmangin harsatna nei an pui ṭhin.

Psychiatrist-Physician (M.D.) an ni a, rilru lama buaina nei ṭanpui thei tura a bika zir an ni. *Psychotherapy, diagnosis* leh damdawi chawhin harsatna nei an pui thin. *Psychiatric social worker-M.S.W. degree* nei an ni a. *Psychotherapy, interviewing (intake)* leh *case history* chhuiin an ṭanpui ber.

Clinic-ah chuan heng mi chi thumte hi an thawkho thin a. A mala thawk an awm bawk. *Psychotherapy* hi an hmang vek a. *Psychologist* chuan *'test'* an hmang a, *psychiatrist* chuan damdawi an chawh a, *psychiatric social worker* chuan *case history* an buaipui a. Heng hi a bika an hman theuh, an inṭawm lem loh chu a ni. Heng mi thiam pathum bakah pawh hian mi thiam dang pawh an awm thei a. Mahse, a chunga mi chi thumte khi khawvel hmun tinah mi harsatna sut kianpui tura an hman lar bik an ni.

–oOo–

Nu leh pate u, inngaihtuah chiang r'u,
Lalpa malsawmna fanaute
Enkawl danah Lalpa a lawm em?

Inngaihtuah chiang r'u,
Fanaute hi Lalpa laka
In rochan hlu berte kan ni.

Inkhawm taimak te, Lalpa rawngbawl te,
Zirtirin min kaihruai ula;
In rochan hlu berte kan ni e.

Naupang kan nihna nu leh pa'n in hria,
Kan zir ber chu nu leh pa te,
In awmdan kha kan zir reng asin.

Lehkhabu Rawnte

1. **Children :** How to manage them
   C. Northcote Parkinson
   M.K. Rustomji
   S. Pavri
2. Between Parent and Child
   Dr. Haim G. Ginott
3. Between Parent and Teenager
   Dr. Haim G. Ginott
4. A layman's Guide to
   Psychiatry and Psycho-analysis
   Eric Berne M.D.
5. Raising Good Children
   Dr. Thomas Lickona
6. How to enjoy your Life and your Job
   Dale Carnegie
7. I'm OK-You're OK
   Thomas A. Harris M.D.

** Author's Emperical Research.

NAUPANG ENKAWL DAN

"Fate Pathian kutah ka hlan" kan tih mai piah lamah hian nu leh paten hriat tur leh zir tur tam tak kan nei a ni tih he lehkhabu 'Naupang Enkawl Dan' aṭangin hian a lang a. Keimah ngei pawhin ka tih dik loh tam tak ka hmu chhuak a ni. Kan *moral* tlu chhe mek siam ṭha tur pawh hian naupang aṭanga ṭan a ngai a. Chuvangin, he lehkhabu hi nu leh pa zawng zawngin chhiar ṭheuh thei ila a duhawm hlein ka hria.

Upa K. Lalhmingliana
General Secretary
Central Kristian Ṭhalai Pawl,
Mizoram

"He lehkhabu hian naupang thinlung khawi ngam turin a pui dawn che a. Sawisel bo zawngin i enkawl phah lo a ni mai thei. Mahse, ṭha lehzuala enkawl thei tura ṭanpuitu duhawm tak a ni ngei ang."

Publisher

Printed at Lengchhawn Press